

72736

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ VE OTELCİLİK ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE VE TURİZM SEKTÖRÜ
AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

72736

Hazırlayan
Hüseyin ÇEKEN

Danışman
Doç.Dr. Bedriye TUNÇSİPER

Balıkesir, Ağustos 1998

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalında hazırlanan Yüksek Lisans / Doktora tezi jürimiz tarafından incelenerek, aday **Hüseyin ÇEKEN**, **11.08/1998** tarihinde tez savunma sınavına alınmış ve yapılan sınav sonucunda, sunulan tezin **Basarılı.....** olduğuna **..ay...birliği.....** ile karar verilmiştir.

BASKAN
Prof.Dr. Asım YÜCEL

ÜYE
Prof.Dr. Necdet HACIOĞLU

ÜYE
Doç.Dr. Bedriye TUNÇSİPER
Danışman

ÖNSÖZ

Çağımızda ekonomilerin en büyük sorunlarında birisi kaynak yetersizliğidir. Özellikle Türkiye'nin de aralarında bulunduğu gelişmekte olan ülkeler açısından bu sorun daha da önemlidir.

Gelişmiş ülkelerin uluslararası turizm hareketlerinden yüksek paylar almaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerde bu pay düşüktür. Ülkemizde de turizm endüstrisinin önemi anlaşılacakla beraber henüz arzu edilen düzeye getirilememiştir.

Turizm sektörünün gelişmeleri diğer faktörlerle birlikte yatırımlara bağlıdır. Kıt olan sermaye sorununa yabancı sermaye bir çözüm olabilir. Yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomisinde refahı yükseltme, teknoloji ve sermaye transfer etme, ülkeye işletme bilgi ve becerisi getirme, istihdama olumlu katkıda bulunma ve verimliliği artırma gibi önemli etkileri savunulmaktadır.

Ülkemizde; ekonomik büyüme ve gelişmesini gerçekleştirmek için turizmin sağladığı tüm faydalardan daha büyük bir pay olabilmek için yabancı sermayeli turizm yatırımlarını artırabilir ve bu suretle turizm sektörüne ve ülke ekonomisine yabancı sermayenin getireceği olumlu etkilerden faydalanabilir.

Bu nedenlerle, çalışmamın Türk turizm endüstrisinde yabancı sermayenin durumunu belirlemek ve yarattığı ekonomik etkileri araştırmak amacına yöneliktir.

Gerek tez konusunun seçilmesinde ve gerekse çalışmamın her aşamasında sürekli ilgilerini ve olumlu eleştirilerini esirgemeyen tez danışmanım Hocam Sayın Doç. Dr. Bedriye TUNÇSİPER'e teşekkür etmeyi borç bilirim.

Ayrıca, çalışmamın çeşitli aşamalarında ki yardımları ve yerinde müdahaleler ve katkıları için de değerli Hocam Prof. Dr. Asım YÜCEL'e teşekkür etmeyi borç bilirim.

Hüseyin ÇEKEN

TÜRKÇE ÖZET

Bu tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde yabancı sermaye kavramı, yabancı sermayenin önemi, giriş yaptığı ülke ekonomisi üzerindeki muhtemel etkileri, yabancı sermayeyi bir ülkeye çeken temel faktörler ve Türk ekonomisinde yabancı sermaye ile ilgili politikaların tarih gelişimi, gibi konular kısa ve ana hatlarıyla açıklanmıştır.

İkinci Bölümde, Türk turizm, sektörünün temel özellikleri, Türk ekonomisi içindeki nispi önemi incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Türk turizmde, yabancı sermayenin yeri ve önemi, yabancı sermaye girişlerini teşvik edici yasal önlemler incelenmiş ve yabancı sermayeyi turizm sektörüne daha çok cezbedebilmek için gerekli idari, hukuki, ekonomik ve siyasi faktörler irdelenmiştir.

ABSTRACT

This thesis is composed of three chapters. In the first chapter of the study, foreign investment concept, the importance of foreign investment, the possible impacts on the economy of receiving country. The factors which attract foreign investment to a country and the historical development of policies which relate to foreign investment in the Turkish economy are examined.

In the second chapter, the Turkish tourism, the basic characteristics, of the hospitality industry and its place in the Turkish economy are examined.

In the third Chapter, the importance of foreign investment in the Turkish tourism industry and government investment incentive measures which related to foreign investment enters in the Turkish tourism sector are investigated, Finally, some suggestions which are related to foreign investment policies are made.

İÇİNDEKİLER

SAYFA

ÖNSÖZ

ÖZET

GİRİŞ

I.BÖLÜM

1. YABANCI SERMAYENİN EKONOMİDEKİ YERİ, ÖNEMİ VE TÜRK EKONOMİSİNDE YABANCI SERMAYE	1
1.1. Yabancı Sermaye Kavramı	1
1.2. Yabancı Sermayenin Tarihsel Gelişimi	1
1.3. Dolaysız Yabancı Sermaye (Direkt) Yatırımı	3
1.4. Portföy Yatırımı	4
1.5. Yabancı Sermayenin Önemi	4
1.5.1. Ülke Üzerinde Ekonomik Etkileri	5
1.5.1.1. Milli Gelire Etkisi	5
1.5.1.2. Ödemeler Dengesine Etkisi	8
1.5.1.3. Teknoloji ve İşletmecilik Bilgisine Etkisi	10
1.5.1.4. Uluslararası İlişkilere Etkisi	11
1.5.1.5. İstihdama Etkisi	12
1.5.2. Sosyal Etkileri	13
1.5.3. Diğer Etkileri	13
1.5.4. Yabancı Sermayenin Olumsuz Etkileri	14
1.6. Yabancı Sermayenin Bir Ülkeye Gelmesini Etkileyen Faktörler	15
1.6.1. Ekonomik Faktörler	16
1.6.2. Siyasi Faktörler	16
1.6.3. Psikolojik Faktörler	17
1.6.4. Ahlaki ve Moral Değerler	17
1.7. Türk Ekonomisinde Yabancı Sermaye	17
1.7.1. Yabancı Sermaye Gelişimi	17
1.7.1.1. 1980 Öncesi Dönemi	21
1.7.1.2. 1980 Sonrası Dönemi	23
1.7.1.3. Yabancı Sermayenin Kalkınma Planları Açısından Değerlendirilmesi	26

II. BÖLÜM

2. TÜRK TURİZM SEKTÖRÜNÜN TEMEL ÖZELLİKLERİ VE TÜRK EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	28
2.1. Turizm Sektörünün Özellikleri	28
2.2. Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri ve Önemi	31
2.2.1. Gelen Turist Sayısı	33
2.2.2. Turizm Gelirleri	34
2.2.3. Turizm Yatırımları	35
2.2.4. Turizmde İstihdam	36

III. BÖLÜM

3. TÜRK TURİZMİNDE YABANCI SERMEYENİN YERİ VE ÖNEMİ	44
3.1. Gelişimi	47
3.2. Sektörel Dağılım	49
3.3. Turizmde Yabancı Sermayenin Toplam Yatırımlar İçindeki Payı ve Önemi	51
3.4. Yabancı Sermaye Kuruluşlarının Ülkelere Göre Dağılımı	52
3.5. Yabancı Sermayenin Sektörlere Göre Dağılımı	54
3.6. Türk Turizmde Yabancı Sermaye Girişlerini Artırılmasına Yönelik Teşvik Tedbirlerindeki Değişiklikler	56
3.6.1. Yabancı Sermaye İle İlgili Yasal Düzenlemeler	56
3.6.2. Turizm Teşvik Tedbirlerindeki Değişikler	60
3.6.2.1. Yatırım Dönemi Teşvikleri	62
3.6.2.2. İşletme Dönemi Teşvikleri	66
3.6.3. Uygulanmakta Olan Yurtiçi Kaynaklı Turizm Kredileri ve Politikaları	67
3.6.4. Öneriler	68
3.6.5. Düzenleyici Teşvik Edici Önlemler	69
3.6.6. Ekonomik İstikrar	70
3.6.7. Siyasi İstikrar	71
3.6.8. Ortak Girişim (Joint Venturi)	72
SONUÇ	75
KAYNAKLAR	77

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1-1 Türkiye’de Yabancı Sermayenin Yıllara Göre Giriş ve Çıkışları	9
Tablo 1-2 Türkiye’de faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların Dönemler İtibariyle Dağılımı	22
Tablo 1-3 Türkiye’ye Gelen Yabancı Sermayenin Yıllar Göre Dağılımı	23
Tablo 1-4 Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı	25
Tablo 2-1 Turizm Gelirlerinin Gayri Safi Milli Hasıla İçindeki Payı	32
Tablo 2-2 Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirleri ve Turizm Giderlerinin İthalat Giderleri İçindeki Payı	32
Tablo 2-3 Gelen Turist Sayısı	33
Tablo 2-4 Turizm Gelirleri	35
Tablo 2-5 Tesis ve Yatak Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı	35
Tablo 2-6 Turizm Endüstrisinde İşgücü Yapısı	38
Tablo 2-7 Kadın Çalışanların Konaklama ve Restoran Hizmetlerindeki Nispi Dağılım	39
Tablo 2-8 Seyahat Acentalarında Kadın Çalışanların Nispi Dağılımı	40
Tablo 3-1 Türkiye’de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların Bazı Alt Sektörlere Göre Dağılımı	51
Tablo 3-2 Turizm Yabancı Sermayenin Toplam Yatırımlar İçindeki Payı ve Önemi	51
Tablo 3-3 Türkiye’de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların Ülkelere Göre Dağılımı	53
Tablo 3-4 Yabancı Sermayeli Kuruluşların Sektörlere Dağılımı	55
Tablo 3-5 Türkiye’de Yıllara Göre Yabancı Sermaye	59

GİRİŞ

Bir ülkenin ekonomik gelişmesini belirleyen faktörlerin başında şüphesiz o ülkenin sahip olduğu ekonomik kaynakların miktarı, kalitesi ve üretim teknolojisi yer almaktadır. Üretim faktörleri içinde miktar ve kalite itibarıyla artırılmaya en elverişli olanı da kuşkusuz kapital faktörüdür. Kapital faktörü makine teçhizat gibi fiziki kapitali içerdiği gibi, insanın bilgi, eğitim ve tecrübesinin yanısıra beşeri (human) kapitali de içine almaktadır. Ancak bir üretim faktörü olarak kapital bir ülkenin sahip olduğu tasarruflarla finanse edilir. İhtiyaç duyulan kapital ve bunun için gerekli olan yatırım harcamaları yurtiçi tasarruflarla karşılanamıyorsa yurtiçi tasarruflar yurtdışı tasarruflarla desteklenebilir ve desteklenmelidir de.

Gelişmekte olan ülkelerde yurtiçi tasarruflar bu ülkelerin ihtiyaç duydukları yatırımları karşılayacak düzeyde değildir. Bu sebeple bu ülkelerin kalkınma hamlelerinin gerçekleştirilmesinde yabancı sermayeye büyük bir ihtiyaç duyulmaktadır.

Yabancı sermaye çeşitli şekillerde ve çeşitli kanallardan temin edilebilir. Yabancı sermaye bir ülkeye ya doğrudan borçlanmalarla, ya portföy yatırımları şeklinde veya da doğrudan yatırımlar şeklinde giriş yapar. Hangi kanaldan gelirse gelsin yabancı tasarrufların başka bir ülke ekonomisine transferi niteliğinde olan yabancı sermaye, giriş yaptığı ülkenin ekonomik kaynaklarını arttırıcı bir rol oynayacaktır.

Özellikle, yabancı sermayenin doğrudan yatırım şeklinde bir ülkeye girmesi, o ülkede üretim kapasitesini arttırdığı gibi, beraberinde getirdiği teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yerli personelin eğitilmesi imkânları ile de üretim verimliliğini arttırıcı bir rol oynayacaktır. Muhtemeldir ki, doğrudan yabancı sermaye, yurtiçi ekonomik dinamizmi arttıracak, firmalar arası rekabeti teşvik ederek üretimin daha düşük maliyetle sağlanmasına katkıda bulunacaktır.

Mikro ekonomik düzeyde hasıl edeceği olumlu etkileri yanı sıra yabancı sermaye girişlerinin makro ekonomi düzeyinde de ekonomik gelişmeyi hızlandırıcı etkileri olacaktır. Yabancı sermaye yatırımları ile ekonomide toplam efektif talep artacak; milli gelir ve istihdam seviyesinde artışlar sağlanacaktır. Döviz tasarrufları veya döviz kazançları yoluyla dış ticaret hacmindeki gelişmeler makro düzeyde gözlenebilecek etkiler yaratacaktır.

Özellikle, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sağladığı dövizler, ithalatı artırma, kamu veya ihracatı teşvik yönünde, milli hasılaya olan katkılar sermaye ithal eden ülkenin dış ödemeler dengesinde önemli iyileşmelere yol açabilecektir.

Turizm endüstrisinin gelişme imkanları bol ve turizm potansiyeli büyük olan ülkeler açısından konuya bakıldığında, yabancı sermaye için turizm sektörü cazip alanlardan birini oluşturmaktadır. Turizm, bugün dünyada ulaştığı boyutlar ve ülkelerin ekonomik gelişmelerine yaptığı katkılar açısından bakıldığında, çok önemli bir ekonomik faaliyet olarak ortaya çıkmaktadır. Bu özelliği nedeniyle, gelişmiş olan ülkeler yönünden olduğu kadar gelişmekte olan ülkeler yönünden de turizm sektörü üzerinde en çok durulan ve bunun için de teşvik edilmeye en çok hak kazanan bir sektörü olma niteliği kazanmıştır.

Türkiye açısından bakıldığında ve ekonomik gelişiminin hızlandırılmasında turizmin oynayabileceği rol dikkate alındığında bu sektörün niçin daha çok geliştirilip teşvik edilmesi gerektiği daha kolay anlaşılacaktır.

Bir Akdeniz ülkesi olan, deniz, iklim ve coğrafi zenginlikleri yanında çok değişik tarihi ve kültürel zenginliklere de sahip olan ülkemiz turizm sektörünün gelişmesi bakımından büyük bir potansiyele sahiptir. Büyük ölçüde devlet tarafından sağlanan alt yapı yatırımları yanı sıra çok büyük sermaye gerektiren üst yapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde yerli özel sermayenin yanı sıra yabancı sermayenin desteğine de büyük ölçüde ihtiyaç duyulacağı açıktır. Bu destek sadece, yabancı sermayenin ilave bir fon ve döviz kaynağı sağlamasından değil, aynı zamanda, modern işletmeciliğin

gerektirdiği yöntemleri, yetişmiş personeli ve ileri teknolojiyi de beraberinde getirmesinden; girişim riskinin paylaşılması, yeni piyasaların ele geçirilebilmesi ve Türkiye turizminin daha kolay tanıtılabilmesi açısından da önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye açısından genel olarak yabancı sermayenin önemi ve Türk turizm sektörü açısından oynadığı rolün bir değerlendirilmesi yapılacak ve yabancı sermaye açısından Türk turizm sektörünü daha cazip hale getirecek idari, hukuki ekonomik ve siyasi nitelikteki önlemler üzerinde durulacaktır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde yabancı sermaye kavramı, yabancı sermayenin önemi, giriş yaptığı ülke ekonomisi üzerindeki muhtemel etkileri, yabancı sermayeyi bir ülkeye çeken temel faktörler ve Türk ekonomisinde yabancı sermaye ile ilgili politikaların tarih gelişimi, gibi konular kısa ve ana hatlarıyla açıklanmıştır.

İkinci Bölümde, Türk turizm, sektörünün temel özellikleri, Türk ekonomisi içindeki nispi önemi incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Türk turizminde, yabancı sermayenin yeri ve önemi, yabancı sermaye girişlerini teşvik edici yasal önlemler incelenmiş ve yabancı sermayeyi turizm sektörüne daha çok cezbedebilmek için gerekli idari, hukuki, ekonomik ve siyasi faktörler irdelenmiştir.

I-BÖLÜM

YABANCI SERMAYENİN EKONOMİK GELİRDEKİ YERİ, ÖNEMİ VE TÜRK EKONOMİSİNDE YABANCI SERMAYE

1-1. Yabancı Sermaye Kavramı

Ülkelerin, doğal kaynaklardaki mevcut üretim faktörlerini etkin ve verimli bir şekilde kullanabilmeleri için gerekli olan fakat ülkede yeterli ölçüde sağlanamadığından, dış ülkelere sağlanan sermayeye “Yabancı Sermaye” diyebiliriz.

Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermayeye ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaç zamanla artmaktadır. Yabancı sermayeye duyulan ihtiyaç ülkelerin ekonomik, sosyal ve politik yapılarına göre farklılıklar göstermektedir.¹

Yabancı sermaye, bir ülkenin karşılığını ödemeksizin veya ileri bir tarihte ödenmek üzere dış ülkelere sağlamış olduğu ekonomik kaynaklar olarak tanımlanabilir.² Diğer bir tanımda ise yabancı sermaye, bir ülkede yerleşik kişi veya kuruluşların ülke sınırlarının dışında servet edinmelerine uluslararası yatırım veya yabancı sermaye yatırımı adı verilir.³

1-2. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi :

Yabancı Sermaye hareketleri ilk defa endüstri devriminin bir sonucu olarak 19.y.y. ikinci yarısından itibaren Batı'nın Sanayileşen ülkelerinden ucuz ve bol kaynak temini amacıyla sömürgelere veya az gelişmiş ülkelere doğru olmuştur.⁴

¹ YASED, Dünya ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, Yayın No:33, İstanbul 1988, s.95.

² YASED, s.95.

³ Halil Seyidoğlu, Uluslararası iktisadi teori politika ve uygulama, 11.Baskı İstanbul 1996, s.645.

⁴ Yüksel Ekinci - Arzu Ekinci, Turizm Amaçlı Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türk Ekonomisine Etkileri; Türkiye Kalkınma Bankası, Turizm Yıllığı Ankara 1993, s.122.

I.Dünya Savaşına kadar, İngiltere, Almanya, Fransa ve Hollanda yabancı sermaye yatırımları konusunda hakimiyeti elde tutan ülkeler olmuşlardır. Savaş sonrası bu ülkelerde sermaye ihracı büyük oranlarda düşmüş ve hatta sermaye ithali ihtiyacı doğmuştur. Savaş sonrasında ABD, Belçika, İsveç, İsviçre sermaye ihraç eden ülkeler durumuna gelmişlerdir. Bu dönem, yabancı sermaye yatırımlarının yatırım yapan ülkeler açısından olduğu kadar, yatırımın yapıldığı ülkeleri de olumlu etkilemiştir. Bu zamana kadar, daha çok gelişmekte olan ülkelere yönelik olan yabancı sermaye yatırımları, bundan sonra gelişmiş ülkelere kaymaya başlamıştır.

I.Dünya Savaşı sonrası dönemde portföy tipi yatırımlar, yabancı sermaye yatırımları içinde önemli bir paya sahip olmakla beraber, II. Dünya Savaşı sonrasında portföy yatırımları yerini dolaysız yabancı sermaye yatırımlarına bırakmıştır. Ayrıca bu dönemde yabancı sermayenin niteliği yönünde de değişiklikler olmuş ve doğal kaynakların işletilmesine yönelik yabancı sermaye yatırımları daha çok sanayi kesimine yönelmeye başlamıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde hazır bir pazarın bulunuşu ve rekabet ortamının bulunmayışı yatırımlardan sağlanacak karları cazip hale getirdiğinden, sermayeyi ihraç eden gelişmiş ülkeleri bu ülkelerdeki sanayi kesimine yöneltmiştir.⁵

1950'lerden sonra gelişmekte olan ülkelerde uluslararası düzeyde gerçekleşen yabancı sermaye yatırımları içinde uluslararası şirketlerin payı yoğunluk kazanmıştır.

Yabancı sermaye yatırımlarının hakimiyeti 1970'lere doğru çok uluslu şirketlerin kontrolüne geçmiştir. Buna karşılık, 1950'li yıllardan itibaren bu dönemde çoğu az gelişmiş ülke, dışa açılma politikalarına paralel olarak yabancı sermaye yatırımlarına karşı daha liberal ve özendirici politikalar izlemeye koyulmuştur.

1970'lerden sonra yabancı sermaye yatırımları gelişmekte olan ülkelere ziyade gelişmiş ülkelere kaymıştır. Nitekim (1980 başlarında) toplam uluslararası dolaysız sermaye yatırımlarının %50'lik bir bölümü ABD'ye yapılmıştır. Amerikan piyasasına dolaysız yabancı sermaye yatırımı yapan ülkeler arasında sırasıyla Hollanda, İngiltere, Kanada, F.Almanya ve

⁵ YASED, s.97

son yıllarda özellikle Japonya yer almaktadır.

Daha Sovyetler Birliği yıkılmadan önce, 1990 başlarında gerek bu ülke, gerekse Doğu Avrupa ülkeleri, Batı teknolojisi ve sermayesinden yararlanmak üzere, yabancı sermayeye karşı oldukça özendirici politikalar izlemeye başlamışlardı. Sovyetler Birliğinin yıkılmasından sonra oluşan Cumhuriyetler piyasa mekanizmasına geçiş çabaları ile tarihte yabancı sermayeye karşı oldukça liberal politikalar uygulamaya başlamışlardır.

1980 sonlarında yabancı sermaye yatırımlarında görülen başka bir durum ise, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının türlerinde görülen çeşitlenmedir. Geleneksel yatırım şekillerinin yanında yeni uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bunlar “geri satınalma” (buy-back)” ve “yap-işlet-devret” uygulamalarıdır.

1-3. Dolaysız Yabancı Sermaye (Direkt) Yatırımı

Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının büyük bir bölümü çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır. Bu şirketler belli bir merkezden yönetilmekte ve aynı anda çeşitli ülkelerde üretim yapmaktadırlar.

Buna göre, dolaysız yabancı sermaye yatırımları, bir büyük firmanın (çok uluslu şirket) ana merkezinin bulunduğu ülke dışındaki yörelerde, yeni bir şirket kurması veya var olan bir yerli firmayı satın alarak ya da sermayesini artırarak kendine bağlı bir duruma getirmesi biçiminde tanımlanabilir.⁶

Çok uluslu şirketlerin en önemli özelliği, bunların yalnızca yavru şirketin mülkiyetini elinde bulundurmakla (kısmen ve tamamen) kalmamaları, aynı zamanda yabancı ülkede dolaysız sermaye yatırımı yaparken o ülkeye genellikle döviz transfer etmeleridir.⁷

Bu yatırım, uluslararası sermaye transferi olmakla birlikte, aynı zamanda geldiği ülkeye teşebbüs, teknoloji, risk taşıma ve organizasyon aktarımı da sağlamakta, bu sebeple işletmelerin sadece kuruluş ve teçhizatın finansmanı olarak değerlendirilmemektedir. Doğrudan yatırım bu rolünden dolayı işletmecilik ustalığı (managerial skills) ve know-how'ı da beraberinde

⁶ Seyidoğlu, s.645.

⁷ Seyidoğlu, s.646.

getirmekte, ayrıca rekabet faktörünü de ülkeye taşımaktadır⁸

Dolaysız yatırımların amacı, ana ülkedekinden daha yüksek kâr geliri elde etmek ve mal olarak geçemediği gümrük duvarlarının arkasına sermaye olarak geçmektir. Bu nedenle doğrudan yatırımcılar, gidecekleri ülkelerin, maliyet koşullarını (ücret, faiz, enerji, alt yapı, hammadde, mevzuat vs) ve pazar genişliğini dikkate alırlar⁹

1-4. Portföy Yatırımı

Portföy Yatırımlar: bir yabancı ülkede çıkarılan hisse senedi ve tahvillerin milletlerarası sermaye piyasalarından satın alınması yoluyla yapılan yatırımları ve böylece sermayenin bir ülkeden diğerine gitmesini ifade etmektedir¹⁰

Direkt yatırımı portföy yatırımlarından ayıran en önemli unsur, sermaye ile birlikte değişen ölçülerde teknoloji, işletmecilik bilgisi ve kontrol faktörlerinin de o ülkeye gitmesidir.¹¹

1-5. Yabancı Sermeyenin Önemi

Gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları önemli sorunlardan bir tanesi kaynak yetersizliğidir. Yatırımların finanse edilmesinde, iç tasarrufların yeterli olmaması, gelişmiş ülkelerin tasarruflarının kullanılması ihtiyacını zorunlu olarak ortaya çıkarmaktadır.

Dış tasarruflar az gelişmiş ülkelere çeşitli şekillerde gelmektedir. 1960'lardan önce bu tasarruflar devletten devlete yapılan veya çeşitli uluslararası kuruluşlardan sağlanan yardımlar şeklinde idi.

Ancak bu yardımlar, siyasal tercihlere göre değişmekte olup miktar olarak da kısıtlıydı. Bu nedenle yerini giderek "direkt yatırım" olarak yabancı sermaye yatırımlarına bıraktı. Yine 1960'lı yıllarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişkilere hakim olan görüşlerde değişiklik olmuş, gelişmiş ülkelerin refah düzeylerinin artması veya korunmasının diğer ülkelerin de gelişmesine bağlı olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır.

⁸ S. Rıdvan Karluk, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları Ekonomik Yayınlar Dizisi, No:13, İstanbul, s.14-15.

⁹ Erdoğan Alkın, uluslar arası Ekonomik İlişkiler, elektronik ofset İstanbul 1978, s. 193

¹⁰ Gülçin Buluç, "Türk Endüstrisinde Yabancı Sermaye" (Yayınlanmamış Doktora Tezi) D.E.Ü. Sos. Bil. Ens. İzmir 1991. s.3

¹¹ Buluç, s. 3

Sanayileşmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere sermaye transferi dünya ekonomisinin gelişimi açısından zorunlu görülmüştür. 1970'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin hızla kalkınmalarının önemli nedenlerinden birisi de yabancı sermaye yatırımları olmuştur. ¹²

Yabancı sermayeli yatırımların refahı yükselttiği ülkeye teknoloji ve sermaye transfer ettiği, ihracata büyük ölçüde katkıda bulunduğu, ülkeye yönetim becerisi getirdiği ve prodüktiviteyi arttırdığı öne sürülmektedir. ¹³

Yabancı sermaye kanalıyla ithal edilen kapital malları ve teknik bilgi ülke için döviz tasarrufu yaratır. Eğer yabancı sermaye ülkeye nakit dövizler şeklinde gelirse, bunun sağlayacağı döviz katkısı, bunlarla satın alınacak olan üretim faktörlerinin ülke içinden sağlanması ölçüsünde olacaktır ¹⁴

1.5.1. Ülke Üzerinde Ekonomik Etkileri

Yabancı sermayenin ülkeye getirdikleri ile ülkeden götürdükleri konusunda objektif bir değerlendirmenin yapılabilmesi ancak gelen ve giden değerlerin para ile ölçülmesine bağlıdır. Bu ölçmeyi tam anlamıyla yapmak mümkün olmadığı gibi değerlendirmede ölçü dışı kalan subjektif faktörler de bulunmaktadır. Ayrıca, yabancı sermayeden beklenen yarar ve zararlar ülkeye geldiği anda değil, fakat belli bir süre geçtikten sonra kesin olarak ortaya çıkmaktadır. ¹⁵

Biz bu konuda direkt yabancı sermaye yatırımlarının, yatırımın yapıldığı ülke ekonomisinde zaman içinde Milli gelir, ödemeler dengesi, istihdam, teknoloji, yönetim bilgisi, uluslararası ilişkiler açısından yapacağı etkilere değineceğiz.

1.5.1.1. Milli Gelir Etkisi

Bir ülke içinde faaliyet gösteren yabancı sermayeli bir firmanın ülke ekonomisine katkısı vardır. Çünkü, yabancı sermayeli yatırım ülke içinde üretimde bulunmaktadır ve bu faaliyetinin sonuncu olarak da elde edilen output (çıktı) ülkenin gayri safi milli hasılasına dahil edilmektedir. ¹⁶

¹² Buluç, s. 4-5

¹³ Karluk s.20

¹⁴ A. Kemal Gürbiz, Türkiye'de planlı Dönemde uygulanan Turizm Politikası (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) UÜ. Sos. Bil. Enst. Bursa 1987, s.88

¹⁵ Karluk, s.20

¹⁶ Buluç s.6

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, yabancı sermayeli şirketin üretimde kullandığı tüm girdileri kendisinin üretmemesidir. Bu girdilerden bir kısmı, ülke dışındaki diğer şirketlerden sağlanmaktadır. Bu sebeple, doğrudan yatırımı gerçekleştiren şirketin hasılasından, bu şirketin ana şirket ile kendisine bağlı şirketlerden almış olduğu girdileri düşürmek gerekmektedir. Bu durumu dikkate alarak yabancı sermayeli firmanın ülke ekonomisine katkısı cebirsel olarak¹⁷:

(1) Katkı = H-G şeklinde yazılabilir.

H = Hasıla

G = Girdi olarak gösterilmiştir.

Bu ifade ile şirket tarafından ülkenin milli hasılasına yapılan net katma değer belirtilmektedir.¹⁸

Eğer, F = faktörlere ödenen ücret, maaş, faiz, rant ve kârları

R = Kardan müteşebbislik hizmetleri karşılığı ülkeden transfer edilen miktarı temsil ediyorsa;

(2) Katkı = H-G = F+R

Geleneksel net katma değer formülü, yabancı sermayeli şirketin ev sahibi ülke ekonomisine olan net katkısına tam olarak uygun bulunmamaktadır. Bağlı alternatif veya fırsat maliyetlerini dikkate almamaktadır. Eğer bu faktörler yabancı sermayeli şirket tarafından kullanılmasaydı, yine de milli hasılaya katkıda bulunacaklardı. Ancak, yabancı sermayeli firma iş gücü ve diğer faktörler atıl bir durumdayken üretimde girdi olarak kullanırsa o zaman bu faktörlerin fırsat maliyetlerinin değeri sıfır olacaktır.

Yabancı sermayeli firma tarafından diğer firmalardan temin edilen üretim faktörlerinin fırsat maliyetleri, bunlara yapılan ödemelere eşittir. Bundan dolayı, bağlı şirket tarafından kullanılan mahalli üretim faktörlerinin fırsat maliyetlerini de hesaba almak gerekecektir. Bu durum da:

(3) Katkı = (F+R)-N olur

N= Mahalli üretim faktörlerinin fırsat maliyetlerini temsil etmektedir.

¹⁷ Karluk, s.20

¹⁸ Net Katma Değer, Üretim faktörleri toplamına ödenen miktarlar ile yatırımı yapan firmanın kendi ülkesine transfer ettiği müteşebbis hizmetleri karşılığını istemektedir.

Buraya kadar yabancı sermayeli firmaların milli gelire doğrudan etkisi ele alınmıştır. Bunun yanında direkt yatırımların yaratmış olduğu dolaylı etkiler de vardır. Bu etkiler “dışsal ekonomiler” ile “dışsal eksi ekonomiler”dir. Direkt yatırımlar tarafından ekonomide yaratılan dışsal ekonomilerin olumlu katkıları bir derecede eksi dışsal ekonomiler tarafından ortadan kalkmaktadır.¹⁹

(4) $Katkı = (F+R)-N+L$ formülü yazılabilir.

$L =$ Net dışsal ekonomileri (Dışsal ekonomi-dışsal eksi ekonomi)yi temsil etmektedir.

Yabancı sermaye kuruluşların yaratmış olduğu diğer bir etki ise yabancı sermayeyi kabul eden ülkeye net geliri üzerinde ödeyeceği vergilerdir.

(5) $Katkı = (F+R^*+V) - N+L$ olur.

$V =$ Yabancı sermayeli firmanın girdiği ülkeye net gelir üzerinde ödemiş olduğu vergilerdir.

$R^* =$ Bu yabancı sermayeli firmanın gelir vergisi ödendikten sonraki gelirini göstermektedir.

Burada direkt yabancı sermaye yatırımın girdiği ülkeye olan maliyeti, yabancı sermayeli şirketçe kullanılan ve teknoloji dahil yabancı üretim faktörlerine kar veya dividant, faiz, yönetim ücreti, patent hakkı şeklinde ödenen ve ev sahipliği yapan ülke dışına transfer edilen ödemeler toplamıdır.

(6) $Maliyet = E$

$E =$ Yabancı üretim faktörleri ile yurtiçi üretim faktörlerine yapılan ödemeler toplamıdır.

Direkt yatırımın doğrudan yapıldığı ülkeye, net fayda / Maliyet (cost/benefit) oranı;

¹⁹ Buluç s. 8

$$(7) \frac{(F+R^*+V)-N+L}{E}$$

Bunun sonucunda çıkan sonuç birden büyük ise, yabancı sermayeli şirketin ülke ekonomisine katkısı kendi maliyetinden daha fazladır. Bu oran birden küçük olması halinde aksi durum ortaya çıkacaktır.

Burada direkt yabancı sermaye yatırımların ülke ekonomisine katkıda bulunup bulunmadığı tartışmalı bir konudur.

Yabancı sermaye girişi olan ülkede, şayet dış ticaret dengesinden açık yok ise faiz haddinin sermaye arzının artması nedeniyle düştüğü ve bunun sonucunda yatırımların artması ve bu da Milli gelirin artmasına neden olur²⁰. Ancak bu her zaman böyle değildir. Çünkü, döviz olarak sermaye girişi, dış borçların ödenmesi için çıkar ise sermaye arzında bir artış olmaz. Ancak geçici bir dış açığının kapanmasından dolayı milli gelirde artış olur.

1.5.1.2. Ödemeler Dengesine Etkisi

Yabancı Sermaye Yatırımlarının herhangi bir ülke ekonomisi üzerindeki etkileri araştırılırken, konunun ödemeler dengesi ile ilgili tarafı büyük bir ağırlık taşır. Bir ülkeye yabancı sermaye gelirken, bu o ülkenin kendi öz kaynaklarına eklenen bir dış kaynak niteliğindedir. Ayrıca bu kaynak, döviz kaynağına net bir ilave şeklinde olması yönünden de ayrı bir öneme sahiptir.

Özellikle gelişmekte olan ülkenin en önemli sorunlarından biri, ödemeler dengesi açıklarının yarattığı döviz darboğazıdır. Yabancı sermaye yatırımları bu darboğazın aşılmasında etkin bir araç olarak kullanılabilir.

Yabancı sermayenin döviz darboğazının aşılmasında kısa ve uzun vadeli bir perspektif içinde katkısı değişik şekillerde ortaya çıkmaktadır.²¹

a) Yabancı Sermaye transferi dolaysız olarak net döviz girdisidir.

b) Yabancı Sermaye Yatırımı ithal ikamesi yaratmak suretiyle dolaylı olarak döviz tasarrufu sağlar.

c) Yabancı Sermaye yatırımı ihracat yolu ile dolaylı döviz getirir.

d) Yabancı sermaye kredi yolu ile döviz girdisi sağlar.

²⁰ Şinasi Kara, Analistik Uluslararası Ekonomik, Doyuran Matbaası, İstanbul 1976. s.179

²¹ Hasan Olalı Turizm politikası ve planlaması işletme Fak. Yay. No: 228, işletme iktisadi Ens. Yay. N: 122. İstanbul 1990., s.347

Yabancı Sermaye aynı zamanda döviz çıktısına da neden olur. Kar transferi, lisans ve diğer gayri maddi haklar bedelinin transferi, yabancı sermaye yatırımının gerektirdiği ithalat için döviz transferi şeklinde olur.

TABLO(1)
TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYENİN YILLARA GÖRE GİRİŞ VE ÇIKIŞLARI
(1985-1996, Milyon Dolar)

İzinler	Yıllık	Girişler	Çıkışlar	Net
1985	235	158	59	99
1986	364	170	45	125
1987	655	171	65	106
1988	821	387	33	354
1989	1.512	739	76	663
1990	1.861	788	88	700
1991	1.967	910	127	783
1992	1.820	912	133	779
1993	2.125	797	175	622
1994	1.485	637	78	559
1995	2.938	935	163	772
1996	1.206(1)	289(4)	88(4)	201(4)
TOPLAM		6.893	1.130	5.763

Kaynak: DPT. Temel Ekonomik Göstergeler, Aralık 1996

1) Kasım Sonu

4) Mart Sonu

Yukarıdaki Tablodanda görüldüğü gibi (Tablo 1) Türkiye'ye yabancı Sermaye girişleri ve Çıkışları gözönüne alındığında yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler bilançosu üzerinde etkileri hakkında bir bilgi edinebiliriz.

1985-1996 yılları arasında ülkemize gelen yabancı sermaye ve ülke dışına çıkan sermaye tablosuna baktığımızda, yabancı sermayenin yurtdışına kar transferi pek fazla olmamıştır. Yabancı sermayenin ödemeler dengesine etkisi hep olumlu yönde olmuştur. Genel toplam alındığında yabancı sermayenin ödemeler dengesine negatif etkisi 1.130 milyon dolar, pozitif etkisi ise 6.893 milyon dolardır.

1.5.1.3. Teknoloji ve İşletmecilik Bilgisine Etkisi

Yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik gelişmeye olan katkısını yalnız gelen sermaye miktarı ile ölçmek hatalı olur. Bu yatırımların esas önemi, bunların çeşitli alanlarda, gelişmekte olan ülkelerde bulunmayan teknik bilgi ve verimliliği artırmasından ve yeni üretim metotlarını ile uzun bir iş tecrübesini getirmelerinden doğmaktadır. Bu yolla yerli müteşebbisler tecrübe kazanacaklar ve daha önce el atamadıkları alanlarda teşebbüse gireceklerdir.²²

Yabancı Sermayeli firmalar, teknoloji ile birlikte işletmecilik bilgisini de beraberinde getirirler. Bu özelliğinden dolayı yabancı sermaye yatırımları, ülkelerarası teknoloji transferi yanısıra yabancı sermayeyi kabul eden ülkelerde, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine ve yerli personelin işletmecilik ve teknoloji konularında eğitmelerine de katkıda bulunurlar.

Yabancı sermayeyi kabul eden ülkeler için diğer önemli nokta da, yabancı sermayeyi ülkelere aktarabilmek için çok büyük fedakarlıklara katlanmak zorunda kalmalarıdır. Patent, lisans, know-how ve yönetim hizmet ücreti olarak dışarıya ödedikleri paralar, bu ülkelerin yurt içi gayrisafi harcamaların yarısından fazlasını oluşturmaktadırlar. Örneğin 1968 yılında teknoloji transferinde bulunan çoğu ülkeler ihracatlarının %22'sini lisans ücreti ile sağlamışlardır.²³

Yabancı sermayeli firmaların faaliyette buldukları ekonomilerin gelir seviyesinin yüksek ve gelişmiş olması bu firmalar için bir avantajdır. Bu ekonomilerde, yeni bir ürünün icadı ve dünyada ilk önce üretimine başlanması, kuşkusuz gelişmekte olan ekonomilere nazaran daha kolay olmaktadır. Araştırma ve geliştirme faaliyetleri dünya ekonomisinde önemli ölçüde yabancı sermayeli büyük firmalar tarafından yapılmaktadır.²⁴

²² Baran Tuncer Türkiye'de Yabancı Sermaye Sorunu, A.Ü.S.B.F. Yay. No=241, Ankara 1982. s. 116-117

²³ Tuncer, s. 117

²⁴ T. Arnost, Some Remarks on The Transfer of Techique and techplogy to Developing Countrise, world Development. Vol. 2. 1974 s. 103

Genellikle teknolojik yenilik bir ülkeden diğerine iki şekilde geçmektedir.²⁵

1) Finans anlaşmaları, teknik yayınlar, ticaret teknik yardım programları ve haberleşme araçları ile bir ülkeden diğer ülkeye aktarılması

2) Yabancı Sermayeli firmalar tarafından gerçekleştirilen direkt yatırımlar sırasında, yatırım yapılan ülkeye yeniliğin yabancı sermayeli şirket tarafından getirilmesi.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermayeli firmalar vasıtasıyla yeni teknoloji transferine büyük ihtiyaçları vardır. Ancak, bu tür ülkelerdeki engelleyici hükümet politikaları, pazarın durgun ve küçük oluşu, sosyal sabit sermayenin gelişmemiş olması ve bunun sonucu olarak da sanayi alt yapısının bulunmaması gibi nedenler, yeniliklerin bu ülkelere girmesini kısıtlamaktadır.

1.5.1.4. Uluslararası İlişkilere Etkisi

Günümüzde teknolojik gelişme ve iletişim araçlarında meydana gelen değişimler sayesinde dünya önemli ölçüde küçülmüş, sermaye hareketleri hızlanmış ve dünyada meydana gelen ekonomik değişimler hemen herkes tarafından dikkatli bir şekilde izlenmeye başlanmıştır.

Çok uluslu firmaların dünya üzerindeki nüfuzu ise inkâr edilememektedir. Bu ekonomik gücün bir ülke konusundaki fikir ve telkinleri, o ülkenin uluslararası ilişkilerinde kolaylıkların doğmasını sağlamaktadır.²⁶ Ayrıca ülkemizin tanıtımına büyük bir paya sahip olan "Muhteşem Süleyman" sergisinin A.B.D'de gerçekleşmesinde Türkiye'de yatırımları olan bir çok uluslu firmalarının rolü olduğu bilinmektedir. Yine yakın gelecekte ülkemiz hakkındaki hoşnutlukları yaygınlaştıran Türkiye- Yunanistan diyalogunun arkasında da "Dünya Ekonomik Formu Başkanı" bulunmaktadır.²⁷ Uluslararası ilişkiler üzerinde ekonomik hadiselerin büyük etkisi olmakta, yabancı sermaye şirketleri ise uluslararası etkinlikleri ile bu konuda önemli sonuçlar sağlamaktadır.

²⁵ Buluç, s. 15-14

²⁶ Franlin R. Root, The role of International business in diffusion of technological innovation, economic and lausiness Bulletin, Summer 1968 s.112.

²⁷ Yased, s. 74

Yabancı sermaye yatırımları, Avrupa Topluluğu ile olan bütünleşmeye önemli ölçüde katkı yapacaktır. ²⁸

Tam üyelik halinde tamamıyla serbest olacak yabancı sermayenin, yerli sanayiye rekabete iterek onların da üretim ve teknoloji düzeylerini yükseltmelerine neden olacaktır. Bu sürecinin hızlanması ise bütünleştirmeyi kolaylaştıracaktır. Biz burada Yunanistan'ı örnek gösterebiliriz. Yunanistan'a gelen yabancı sermaye miktarı ve yabancı sermayeli şirketlerin sayısının artması, Yunanistan ekonomisinin A.T'a tam üye olmasında büyük bir paya sahiptir. Eger bir ülkenin amacı Avrupa Topluluğuna tam üyelik ise, bu ülke yabancı sermaye girişlerini kolaylaştırması ve teşvik etmesi beklenmelidir. Türkiye'nin Avrupa Topluluğu üyeliği konusundaki başvurusu yabancı sermaye konusunda bir takım taahhütlerini de beraberinde getirmiştir. Ankara Anlaşması temel koşul olarak yabancı sermaye hareketlerinin kolaylaştırılmasını öngörmektedir. ²⁹

1.5.1.5. İstihdama Etkisi

Yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkelerde teşvik edilmesinin önemli nedenlerinden biri, diğer bütün yatırımlar için de doğru olduğu üzere, bunların yeni iş imkânları yaratmaları ve bu ülkelerdeki yoğun işsizlik sorunun çözümüne yardımcı olmasından ileri gelmektedir. ³⁰ Ancak çoğu ülkelerin bu konudaki uygulamaları, yabancı sermayenin, işgücü yoğunluğu fazla olan iş kollarına özel bir önem vermediğini göstermektedir. Uygulamada, yabancı sermaye yatırımları genellikle sermaye yoğunluğu fazla olan sektörlerde toplanmaktadır.

Yabancı sermaye ile birlikte üst düzey yöneticileri de yatırım yapılan ülkeye gitmekte, ancak alt düzeydeki işgücü gidilen ülkeden karşılanmaktadır. Yine de, işsizliğin yüksek düzeylerde olduğu az gelişmiş ülkeler de istihdam imkanlarını arttırıcı bir ortam yaratmaktadır.

²⁸ Yased, s. 74

²⁹ Karluk, s. 78

³⁰ Tuncer, s.115.

1.5.2. Sosyal Etkileri

Ülkenin sahip olduğu sosyal yapı ve geleneksel özellikler yabancı sermaye yatırımları tarafından etkilenmektedir. Bazı firmalar ahlaki ve sosyal değerlerin yatırım kararlarına girmemesi gerektiğini, ticari düşüncelerin hükmettiğini belirtmişlerdir.³¹ Ancak yabancı yatırımcılar kendilerini yabancı hissetmeyecekleri bir ortamda çalışmak isterler. Yatırım yapacakları ülkenin halkına ve kültürüne yabancı olmadıkları, alışkanlıklarını ve tepkilerini bildikleri bir ülkede yatırım yapmaları daha kolaydır. Yatırımcı ile yatırımı kabul eden ülkeler arasında kültür çatışması olmadığı gibi, birbirlerinin kültürlerini benimsemeleri daha kolay olur. Bu ülkeler arasında mevzuat değişikliği de az olur. Bunlar arasında sosyal-kültürel ve düşünce farklılığı olması, yatırımları da olumsuz yönde etkiler. Çünkü sermayedar yatırım yapmadan önce ülkeyi hem ekonomik hem de sosyal yönden tanımak ister. Sosyal ve kültürel değerler birbirine ne kadar yakın ise yatırım hızı da o oranda artar. Mesela, Batı ve Amerika kaynaklı sermayenin daha çok kendi aralarında yatırım yapmalarının bir nedeni de belki de budur.

Ancak yabancı sermaye beraberinde yeni teknolojiyi de getirmektedir, bu da yerli halkın sosyal yapısının değişmesine ve kültür düzeyinin gelişmesine neden olmaktadır. Çünkü yerli halk yeni teknoloji sayesinde mevcut olmayan yetenekleri ve bazı yetersizlikleri ikame ederek, iktisadi unsurlar arasında egemen güç haline gelmektedir.

1.5.3. Diğer Etkileri

Kısaca ifade etmek gerekirse, mevcut koşullar altında zengin ülkeler ile pek çok fakir ülke arasında büyüyen eşitsizliği yenebilmenin sadece iki yolu vardır: Ya gelişmekte olan ülkelere sanayileşmiş olanlara doğru bir emek hareketi veya endüstrileşmiş olanlardan gelişmekte olanlara doğru bir sermaye ve işletmecilik hareketi gerekmektedir, başka bir alternatif yoktur. Uzun dönemde birinci yaklaşım endüstrileşmiş ülkelerde bir yabancı düşmanlığının patlaması sonucu vermektedir. İkinci yaklaşım ise, ulusal varlığımız, menfaatlerimiz, gelecek hakkındaki beklentilerimiz ve huzurumuz

³¹ Yased, s.69.

için tutarlı bir seçenektir³². Fakat bu seçeneği iyi değerlendirmek ve yabancı sermayeden daha çok fayda sağlamaya çalışmak gerekmektedir.

Ekonomik sistemler ne olursa olsun yabancı sermayeden istifade edebilmek için dünya ülkeleri arasında bir yarış mevcuttur. Bunun sebebi, yabancı sermayenin, bu ülkelerin ekonomilerine sağlamış olduğu sermaye, teknoloji, modern teknik bilgi, yönetim becerisi, pazarlama ve ihracat imkânı gibi yararlarıdır.³³ Ayrıca yabancı sermaye, döviz giriş ve çıkışına, vergi gelirlerine, bölgesel ve şahsi gelir dağılımına da neden olmaktadır.

1.5.4. Yabancı Sermayenin Olumsuz Etkileri

Yabancı sermaye bir ülkeye “kâr etmek” için gelir. Yabancı sermaye kaynakları sınırsız değil, aksine sınırlıdır. Yabancı sermayeli firmalar, kar sağlamak yönünden en elverişli ülke neresi ise orayı tercih eder.

Yabancı sermaye yatırımlarının temel özelliği, işletme yönetimi üzerinde doğrudan veya dolaysız bir denetim sağlamasıdır³⁴. Buna bağlı olarak, bir plana bağlı olmadan kabul edilen yabancı sermaye, ülkedeki ana sektörler de ele geçirerek ekonomiyi denetim altına alabilir. Bu da yabancı sermayeyi kabul eden ülkenin ekonomik ve siyasi bağımsızlığını tehlikeye sokar.

Özellikle az gelişmiş ülkelerde yabancı sermaye yatırımları ekonominin bütünlüğünü de bozabilir. Çünkü yabancı sermayeli firmalarda ileri teknoloji uygulanırken, diğer taraflarda geleneksel üretim yapısının sürdürülmesi, ekonomiyi iki bölüme ayrılmış bir yapı içerisine sokabilir.

Yabancı işletmeler araştırma ve geliştirme faaliyetlerini gittikleri ülkelerde değil, ana merkezlerinde toparlar. Ayrıca yabancı sermaye işletmelerinin arkasındaki dev sermaye, ileri teknoloji ve yöneticilik bilgisi, büyük bir rekabet üstünlüğü sağlar. Rekabet olanağı bulamayan yerli

³² Yasad, s.69.

³³ Engene V. Rostow, “The Multinational Corporation and The Future of the World Economy” Cyo.ay Colqahies, Ed. George W. Bal New Jersey, Prentice Hall inc, 1975, s.112.

³⁴ Karluk, s.70.

girişimciler endüstriyi terketmeye zorlanır ve böylece yüksek gümrük duvarlarının arkasında faaliyet gösteren yabancı işletmeler, yerli ekonomide tam bir tekelci konuma geçebilirler³⁵.

Yabancı sermayeli işletmeler yatırımcı olmaktan çok, yönetim anlaşmasını tercih ediyorlar.

Yönetim ve işletmecilik kontratları, gelişmekte olan ülkelerde, özellikle otelcilik sektörü için bazı sakıncalar taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelere otel işleten çok uluslu şirketler dışarıdan getirilmiş personel kullanırlar. Böylece yabancı personel istihdam ederek, buldukları ülkelere döviz kaybına neden olurlar.³⁶

Diğer bir sorun ise, merkezîyetçiliktir³⁷. Bu şirketler bazen faaliyet gösterdikleri ülkeden temin etmek yerine ihtiyaç duydukları (alet ve malzemeleri) mobilyayı ithal etme yoluna giderler.

Yabancı Sermayenin sosyal ve toplumsal sakıncalar da vardır. Örneğin, uluslararası bir turizm şirketinin ülkeye getirdiği yabancı turistler halkın örf ve adetlerinin değişmesine neden olmakta sonuçta halkın tepkisini çekmektedir.

1.6. Yabancı Sermayenin Bir Ülkeye Gelmesini Etkileyen Faktörler

Yabancı sermaye şirketlerinin temel amacı yatırımlarını daha kazançlı buldukları yerlerde yatırmaya öncelik vermektir. Bu tür şirketlerin temel amacı kârlılık ve bunun yanında yabancı memlekette elde edilen kârın kendi memleketine transfer edilebilmesidir. Kârını transfer edemeyen şirketlerin yabancı ülkelere yaptığı yatırım önemini kaybeder³⁸.

Yabancı sermayenin yatırımlarını yaparken dikkat ettiği başlıca hususlar³⁹; Ekonomik, siyasi, psikolojik, ahlaki ve moral değerler olarak sıralamak mümkündür.

³⁵ Seyidoğlu, s.658.

³⁶ Necdet Hacıoğlu, Turizmin Gelişmesinde Çok uluslu Turizm işletmelerinin Rolü, T.c. Turizm Bankası A.Ş. Turizm Yıllığı Ankara 1986. s. 110.

³⁷ Hacıoğlu, s.111.

³⁸ Daim Bemircan, Türkiye de Yabancı Sermaye, Dilek Matbaası, İstanbul 1971, s. 94.

³⁹ Yased, s. 67-69.

1.6.1. Ekonomik Faktörler

Yabancı sermayenin gideceği ülkede aradığı ekonomik faktörlerin başında pazar çekiciliği gelmektedir. Yabancı sermaye yatırımcısının ürettiği mala karşı yatırım yapılan ülkedeki talep fazlalığı bu sermayeyi o ülkede yatırım yapmaya teşvik edecektir.

Diğer önemli ekonomik faktörlerden birisi de, tabii kaynakların bolluğu ve ucuzluğuyla ilgilidir. Yabancı sermaye yatırımlarının başlangıçtaki amacı, ucuz ve bol doğal kaynakla işletme ve ana şirkete hammadde temin etmektir.

Bir başka önemli faktör de üretim faktörlerinin bolluğudur. Bunlar arasında en önemli ucuz işgücüdür. Bu şekildeki bölgeler, maliyet açısından nisbi çekiciliğe sahiptirler. Ayrıca alt yapı tesislerin yeterli düzeyde olması tercih nedirdir.

Diğer ekonomik nedenler arasında, yabancı sermaye yatırımlarına gideceği ülkede ithal kolaylıklarının tanınması ve vergi mevzuatı sayılabilir.

1.6.2. Siyasi Faktörler

Yabancı sermaye yatırımcılarının en çok dikkat ettiği konu yatırımı yapacağı ülkenin ekonomik ve siyasi istikrara sahip olmasıdır. Firmalar, genel olarak bir devletin siyasi durumunun yatırım karlarını etkilediğini söylemektedirler.

Yabancı sermaye yatırımlarının yapılacağı ülkede siyasi istikrar, ekonomik istikrarı da sağlayan bir unsur olduğundan yatırımlarını ayrıca etkilemektedir. Çünkü yabancı sermaye gideceği ülkede ilk önce emniyet ve güven içinde olmak ister. Eğer bir ülkenin politik durumu bir projenin uzun dönem yaşamasını riskli yaparsa, örneğin o ülkede bir iç savaşın olması, saldırı veya devletin yıkılması endişesi varsa, bu firmalar o ülkede yatırım yapmakta isteksiz davranacaklar.

1.6.3. Psikolojik Faktörler

Psikolojik faktörler, yabancı sermaye yatırımlarını önemli bir şekilde etkilemektedir. Bu tür faktörler geçmişten gelen bir takım endişelerle gelecekte kötü sonuçlar beklenmesine neden olmaktadır.

İdeolojik cereyanlarının yabancı sermaye konusundaki olumsuz kampanyaları da yabancı sermayeyi tedirgin etmektedir. Bu şirketler yatırım yapacakları ülkelerde halkın tepkisinden korktukları için bazı projelerini azaltmışlar veya terketmişlerdir.

Psikolojik faktörler yabancı sermaye yatırımcılarının yatırım kararlarını verirken veya alternatif ülkeleri değerlendirirken gözönünde tuttukları önemli etkenler olmaktadır.

1.6.4. Ahlaki ve Moral Değerler

Ülkenin sahip olduğu sosyal yapı, geleneksel özellikler, ahlaki ve moral değerler yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz olarak etkilememelidir. Yabancı yatırımcılar kendilerini yabancı hissetmeyecekleri bir ortamda çalışmayı tercih etmektedirler. Halkını tanıdıkları kültürüne yabancı olmadıkları alışkanlıklarını ve tepkilerini bildikleri bir ülkede yatırım yapmak onlar için daha kolay olur. Buna göre, sosyal, ahlaki ve moral değerlerdeki farklılıkların yabancı sermaye yatırımını olumsuz olarak etkilediği söyleyebilir. Bunun en iyi örneğini Batılı ülkeler ve Amerika kaynaklı sermayenin daha çok kendi aralarında yatırım yapmalarıyla görmek mümkündür.

1.7. Türk Ekonomisinde Yabancı Sermaye

Son zamanlarda Türkiye sanayileşme sorununu çözümünde iki önemli güçle karşı karşıya bulunmaktadır⁴⁰: Bunlardan birisi teknoloji yetersizliği diğeri ise kronik hale gelen dış ticaret açıklarıdır.

⁴⁰ Cem Alper, "Yabancı Sermaye Kaynakları" Türkiye Ekonomisi. Sektörel gelişmeler, Türkiye Ekonomisi Kurumu Ankara 1992 s. 213.

Bu iki sorun Türkiye'nin ekonomik yapısından kaynaklanıyor. Zaman zaman Dünya Ekonomisinde gözlenen iktisadi dalgalanmalar da Türkiye'yi etkilemektedir.

Yabancı sermayenin Türk Ekonomisine olan etkilerini doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye ayırabiliriz.⁴¹

a) Doğrudan Etkiler: Üretim ve istihdamın artması, döviz gelir ve giderleri nedeniyle ödemeler dengesi üzerinde meydana gelen etkilerdir.

b) Dolaylı Etkiler: Bu etkiler ise daha çok ekonomik büyüme sonucu ekonomideki diğer değişkenlerin etkilenmesidir. Sermaye/hasıla katsayısının, marjinal ve ortalama ithal ve tasarruf eğilimlerinin değişmesini buna örnek olarak gösterebiliriz.

Yabancı sermayeli Firmaların Türk ekonomisinde yaratacağı en önemli etki ise yeni teknolojinin gelmesiyle ilgilidir. Çünkü, yeni teknoloji nedeniyle sermayenin geldiği sektörde hem üretim hem de prodüktivite artışı olacaktır.

1.7.1. Yabancı Sermayenin Gelişimi

Türkler yabancı sermaye diye bir konunun varlığından 1838 Ticaret Anlaşmasından sonra haberdar olmuşlardır. Kapitülasyonlar, Dış borçlar, Düyun-u Umumiye, Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı sermaye konusundaki gelişmelerin işaret taşlarıdır. Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının böyle kötü bir geçmişi olduğundan uzun süre dış kaynaklara el atmak cesareti gösterilmemiştir.⁴²

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıl, Türkiye'deki yabancı sermaye toplamı 250.000.000. T.L. idi ve 87 adet yabancı sermayeli şirket Türkiye'de bulunmaktaydı. Bunların çoğu İngiliz ve Fransızlara aittir.⁴³

Türkiye'de Cumhuriyetin ilanından 1950 yılına kadar geçen süre içerisinde yabancı sermayeyi çekmek için teşvikler tanınmamıştır.

Uluslararası yabancı sermaye hareketlerinin bütün dünyada önem

⁴¹ Alper, s.213.

⁴² Yased, s.78.

⁴³ Cenani Rasim Foreign Capital Investments in Turkey. Revised editon İstanbul 1958. p.g.

kazanmaya başladığı II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de de yabancı sermaye mevzuatı oluşturulmaya başlanmıştır.⁴⁴

Yabancı sermayeyi ülkeye çekmek için ilk olarak 1 Mart 1950 tarihli 5583 sayılı “Hazine Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunmasına Dair Kanun” çıkarılmıştır. Bu yasa bir yıl kadar sonra yürürlükten kaldırılarak yerine 9 Ağustos 1951 tarihli 5821 sayılı kanun uygulamaya konulmuştur. 5821 sayılı kanunda ihtiyaçlara cevap vermediği görülerek, 18 Ocak 1954 tarihli 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” çıkarılacak, 5821 sayılı kanun yürürlükten kaldırılmıştır. 6224 sayılı yabancı sermaye Teşvik Kanunu, 1954 tarihli 6326 sayılı Petrol 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanun ve 4059 sayılı Hazine Müsteşarlığı ile Dış Ticaret Müsteşarlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun Kapsamında Türkiye’ye gelecek yabancı sermayenin teşvikine ilişkin esaslar tespit edilmiştir.

a) 1567 Sayılı Türk Parasını Kıymetini Koruma Mevzuatına Göre Türkiye’ye Gelen Yabancı Sermaye

Bu mevzuata göre Türkiye’de yatırım yapacak yabancı sermayeli Şirket T.C Merkez Bankası ile Maliye Bakanlığına başvuruda bulunur. Ülkeye giren yabancı sermaye, Türk parası kıymetini koruma mevzuatına göre belli şartları yerine getirirse ülkeden dışarı çıkabilir. Türk parası kıymetini koruma mevzuatıyla Türkiye’ye gelen yabancı sermaye önemli miktarda değildir.

b) 6224 Sayılı Yabancı Sermayeli Teşvik Kanununa Göre Gelen Yabancı Sermaye

Türkiye’ye gelen, özel yabancı sermaye’nin büyük bir kısmı esas olarak 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununa göre ülkeyi gelmiştir. Ülkemizde Yabancı sermayenin teşvikini öngören ilk kanun 5583 sayılı “Hazine özel Teşebbüsler Kefalet Edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunmasına Dair Kanundur. Bu kanun ile dışardan ülkeye gelen yabancı

⁴⁴ Necat Berberoğlu - Erdinç Tutar, “Türkiye’de Uluslararası sermaye Hareketleri An. Ün. Afyon İBF. 15 Kuruluş Yılı Armağanı Eskişehir. s. 204.

sermayeye transfer garantisi verilmiş ve de dışardan borç almak imkanı getirilmiştir.

9-8-1951 tarihinde çıkarılan 5831 sayılı “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu”, 5583 sayılı kanunun yerine geçmiş ve günümüzde de yürürlükte bulunan 6224 sayılı yasanın temelini oluşturan önemli bir kanundur. (6224 sayılı kanunda en önemli farkı, Kâr ve ana para transferi konularındaki sınırlamadır.) Fakat daha önceki (5583 ile 5821) kanunlar Türkiye’ye gelen yabancı sermaye akımında pek etkili olamamışlardır. 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” Türkiye’ye gelen yabancı sermaye konusunda bugün de yürürlükte bulunan bu konudaki en önemli kanun olup, dünyanın en liberal yabancı sermaye kanunlarından biridir.

Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununda yabancı sermayenin kâr transferleri ile ana sermayenin iadesi konusunda hiçbir kısıtlama yoktur. Kanun, dışarıya transfer edilemeyen kârların istenildiğinde ana sermayeye ilavesini kabul etmektedir. Yerli ortaklık durumunda yabancı ortak için bir sermaye payı tavanı getirmemekte, kanunda yerli şirketlere tanınan bütün hakardan yabancı şirketlerin de yararlanabileceği öngörülmektedir.

6224 sayılı kanuna göre Türkiye’ye gelen yabancı sermayenin Bakanlar Kurulundan izin alması zorunludur. Böyle bir durumda Bakanlar Kurulu, ülkeye gelecek sermayenin ekonomik kalkınmaya katkıda bulunacağı kanaatine varırsa, bir Bakanlar Kurulu Kararnamesi çıkartılarak yatırımın yapılmasına izin verir. Yabancı Sermayeye izin verilirken, fayda Maliyet analizleri ile bir karara varılmaktadır.

Ayrıca yatırımın kalkınma planlarında öncelik taşıyan sanayi ve hizmet sektörlerinde faaliyet göstermesi, ülkeye ileri bir teknoloji getirmesi, ithal ikamesi sağlanması, AT’da rekabet imkanına sahip olması, yan sanayii geliştirmesi, büyük ölçüde ithal malı hammaddelere bağlı olmaması, ihracata yönelik bulunması, ekonomik tekeller yaratmaması şartlar aranmaktadır.

c) 6326 Sayılı Petrol Kanuna ve Yabancı Sermaye

16.3.1954 tarihinde kabul edilen 6326 sayılı Petrol Kanunu ile Türkiye’de faaliyette bulunan yabancı şirketlerin petrol arama sondaj, üretim, tasfiye ve dağıtım faaliyetleri düzenlenmiştir. Petrol Kanun’nda daha sonra 6558 ve 6987 sayılı kanunlarla bazı değişiklikler olmuştur.

d) 7462 Sayılı Ereğli Demir Çelik Fabrikaları kanunu Yabancı Sermaye

Bu kanun 28.1.1960 tarihinde yürürlüğe girmiş ve sadece Ereğli Demir Çelik Fabrikalarının kurulması için ülkeye yabancı sermaye sağlamak amacıyla ve sonsuz olarak faaliyetine devam etme hakkını vermeyen fakat liberal hükümleri içeren bir kanundur.

1.7.1.1. 1980 Öncesi Dönemi

Türkiye, cumhuriyetin ilanından 6224 sayılı yabancı sermayeyi Teşvik Kanunu’nun kabul edildiği 1954 yılına kadar geçen 32 yıllık dönemde yabancı sermaye yatırımları yönünden fazla rağbet görmemiştir.

1960’lı yılların sonunda özellikle madencilik ve petrol alanında özel yabancı sermaye şirketlerine karşı çok belirgin bir menfi tutum yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu nedenle 1971 Askeri Muhtırasını izleyerek iktidara gelen Reform Hükümetleri toprak reformu yanında petrol alanında da reform konusunu ele almışlardır.⁴⁵

Aşağıdaki tabloları (Tablo-2-,3) incelediğimizde, 1954-1962 yılları arasındaki 9 yıllık dönemde yabancı sermayeli firma sayısı olarak yaklaşık 3. kat, yabancı sermaye miktarı olarak yaklaşık 10 kat bir artış görülmektedir. Bu artış 1960 yılındaki siyasi belirsizlik nedeniyle bir düşme göstermiş fakat dengelerin sağlanmaya başladığı 1962 yılından itibaren tekrar canlanmaya başlamıştır.

1970’te gelen firma sayısı 46. gelen yabancı sermaye miktarı ise 9.0 milyon dolardır. Bu dönemde Türkiye’ye gelen yabancı sermaye, esas olarak OECD ülkeleri kaynaklıdır⁴⁶. Bu dönemde ülkemizde bulunan toplam firma sayısı 80 adet, toplam yabancı sermaye miktarı ise Kamülatif olarak 117.2 milyon dolardır.

⁴⁵ Süreyya Hiç, Türkiye Ekonomisi, Mentş Kitabevi, İstanbul, 1988, S. 109.

⁴⁶ Yakup Kepenek- Nurhan Yentürk. “Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi 6-Bas. İstanbul 1994, s, 290.

Yine tabloları incelediğimizde 1980 yılında ülkemize gelen yabancı sermaye 97.0 milyon dolara ulaşmış, gelen firma sayısı 20 adettir. Bu dönemde toplam firma sayısı 100'e çıkmış toplam sermaye miktarı (Kamülatif) 325.1 milyon dolara çıkmıştır.

1954 yılından 1980 yılına kadar Türkiye'ye giren yabancı sermaye miktarı, mevzuatta fazla bir engel olmamakla birlikte, yaşayan ekonomik istikrarsızlıklar, yüksek enflasyon, devletin üst kademelerindeki izlenen politikaların belirsizliği nedeniyle beklenen düzeyde olmamıştır⁴⁷.

TABLO (2)

TÜRKİYEDE FAALİYETTE BULUNAN YABANCI SERMAYELİ KURULUŞLARIN
DÖNEMLER İTİBARIYLA DAĞILIMI

YILLAR	GELEN FİRMA SAYISI	TOPLAN FİRMA SAYISI
1954 VE ÖNCESİ	8	8
1955-1959	14	22
1960-1969	46	68
1970-1979	12	80
1980	20	100

Kaynak: D.P.T

⁴⁷ Alper, s, 210.

TABLO (3)
TÜRKİYE'YE GELEN YABANCI SERMAYENİN YILLARA
GÖRE DAĞILIMI (Milyon \$)

YILLAR	GELEN YABANCI SERMAYE	KÜMÜLATİF
1954 öncesi	2.8	2.8
1954	2.2	5.0
1955	1.2	6.2
1956	3.4	9.6
1957	1.3	10.9
1958	1.1	12.0
1959	3.4	15.4
1960	1.9	17.3
1961	1.2	18.5
1962	4.2	22.7
1963	4.5	27.3
1964	11.9	39.1
1965	11.6	50.7
1966	9.7	60.4
1967	9.0	59.4
1968	13.9	83.3
1969	13.2	96.5
1970	9.0	105.5
1971	11.7	117.2
1972	12.8	130.0
1973	67.3	197.3
1974	-7.7	189.6
1975	15.1	204.7
1976	8.9	213.6
1977	9.2	222.8
1978	11.7	234.5
1979	-6.4	228.1
1980	97.0	325.1

Kaynak: D.P.T.

1.7.1.2. 1980 Sonrası Dönemi

1980 sonrası dönemi, mevzuatın günün şartlarına uyarlanması; daha da önemlisi uygulamaya getirilen esneklikler, kambiyo ve sermaye hareketleri ile birlikte mali piyasalardaki reform, dünya piyasalarına entegre çabaları ve nihayet özelleştirme programı, her yönü ile “aktif” bir yabancı sermaye programını gündeme getirmiştir.⁴⁸

⁴⁸ Alper, s.210.

24 Ocak 1980 tarihinde yabancı sermaye sorunlarıyla meşgul olmak, yabancı sermaye yatırım karar ve uygulamalarına bir şekil vermek üzere yeni bir birim olarak “Yabancı Sermaye Dairesi” kurulmuştur. Yapılacak yabancı sermaye yatırımları yayınlanarak bundan sonraki yabancı sermaye yatırım ve faaliyetlerine daha olumlu ve liberal bir yön verilmek istenmiştir⁴⁹. 1980 yılından sonra ve özellikle 81168 sayılı yabancı sermaye çerçeve kararından sonra ise yabancı sermaye girişinde önemli mesafeler katedilmiştir.⁵⁰ Bu dönemde hükümet politikası gereği olarak yabancı sermayeye sıcak ve davetkar yaklaşılması ve bürokraside yapılan yeni düzenlemeler sonucu yatırımcının müracaatının hemen sonuca vardırılması, Türkiye’ye gelen yabancı sermaye miktarının artmasına neden olmuştur.

1980 öncesi dönemde özel yabancı sermaye yatırımları daha çok imalat sanayiinde toplanmıştı. Özel, yabancı sermaye yatırımlarının ilk iki plân döneminde %83, üçüncü plân döneminde % 86.5’i sanayi sektörüne gitmişti. Sanayi sektörü içinde de en fazla yabancı sermaye yatırımı çeken alt dallar ilaç, kavuçuk, elektrik, elektronik, madeni eşya, makine ve gıda sanayii idi. 1980 den sonra , otel-pansiyon işletmeciliğinin ve ticaretin ilk iki sırayı aldığını, üçüncü sırada bankacılık ve diğer finans hizmetlerinin geldiğini görüyoruz⁵¹ . Hizmet sektörlerine doğru bu kayma ekonomideki genel gidişe uygundur.

Aşağıdaki tabloyu incelediğimizde (Tablo 4) 1980 yılında izin verilen yabancı sermaye miktarı 97.0 milyon dolar iken bu oran 1981’de bir sıçrama yaparak 338 milyon dolar’a yükselmiştir. Buradaki artışın sebebi, 1980 yılında yabancı sermaye Mevzuatında yapılan düzenlemelerden kaynaklanmaktadır. Tabloya baktığımızda

⁴⁹ Erdoğan Karakoyunlu, Türkiye’de Yab Ser. Yatırımları (24 ocak 1980 öncesi ve sonrası) ve Yabancı sermaye Dairesinin 1980 faaliyetleri sonuçları ist. 1981 s.12.

⁵⁰ Fatih Dural, Türkiye’de Uygulanan Yabancı Sermaye Mevzuatı ve Yatırım Teşvik hükümlerinin Değerlendirilmesi, Yaklaşım sayı.5 Ankara, 1995, s.11.

⁵¹ Hüseyin Şahin, Türkiye Ekonomisi, U.Ü Güçlendirme Vakfı Yayını No:51 2. Baskı Bursa 1993. s.311.

TABLO (4)
YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ YILLARA GÖRE
DAĞILIMI

(MİLYON DOLAR)

Yıllar	İZİNLER		GERÇEKLEŞEN		NET
	KÜMÜLATİF	YILLIK	GİRİŞLER	ÇIKIŞLAR	
1981	663	338	141	46	95
1982	830	167	103	48	55
1983	933	103	87	41	46
1984	1204	271	162	49	113
1985	1439	235	158	59	99
1986	1803	364	170	45	25
1987	2458	655	171	65	206
1988	3279	821	387	33	354
1989	4791	1512	739	76	663
1990	6652	1861	788	88	700
1991	8619	1967	910	127	783
1992	10.439	1820	912	133	779
1993	12564	2125	797	175	622
1994	14049	1485	637	78	559
1995	16988	2938	935	163	772
1996	20825	3837	558 (1)	291 (4)	
1997	21020	195 (1)			
1994	12632 (1)	68 (1)	201 (4)	31 (4)	170 (4)
1995	14175 (1)	126 (1)	325 (4)	76 (4)	249 (4)
1996	17090 (1)	102 (1)	558 (4)	291 (4)	267 (4)
1997	21020 (1)	195 (1)			
Toplam	21.020 (2)	21695 (2)	7655 (3)	1517 (3)	6138 (3)

(1) Ocak SONU

(2) 1981 - 1997 OCAK SONU

(3) 1981 - 1996 HAZİRAN SONU

(4) HAZİRAN SONU

Kaynak : DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Şubat 1997

ikinci büyük sıçramanın 1986 yılında orta çıktığını görüyoruz. Bu yıl yabancı sermaye izinleri 364 milyon dolar'a çıkmış bu artış 1987'de de devam etmiş ve 655 milyon dolara çıkmıştır. Yine burada da yabancı sermaye konusunda yapılan son mevzuat değişikliğin etkisi vardır. Mevzuattaki bu değişmeler, yabancı sermaye miktarının istikrarlı bir şekilde artmasına neden olmuştur.

Diğer taraftan, 1989 yılında yabancı sermaye miktarı 1512 milyon dolar'a çıkmış ve bu artış 1993 yılına kadar devam etmiştir. Yabancı sermaye miktarındaki bu tarihten sonraki azalışın sebebi olmakla, o dönemde ülkemizde yaşanan ekonomik ve siyasi istikrarsızlıktan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu da yatırımcıları ülkemize yatırım yapmaktan caydırıyordu. Yapılan son mevzuat değişikliği ile yabancı sermaye miktarı 1994 yılında 1485 milyon dolar iken bu miktar 1995 yılında 2938 milyon dolar'a yükselmiş ve 1996 yılında ise 3837 milyon dolar'a çıkmıştır.

1.7.1.3. Yabancı Sermayenin Kalkınma Planları Açısından Değerlendirilmesi

1963 yılında planlı kalkınma dönemine geçilmiştir. Plân dönem öncesinde olduğu gibi plânlı dönemde de hükümetlerin siyasal eğilimlerine göre farklı yaklaşımları, hazırlanan plan ve uygulanan programlara yansımıştır.⁵² Bu planları sırasıyla incelediğimizde:

Birinci BYKP, yabancı sermaye konusunda özel bir hüküm getirmeyerek, 6224 sayılı yasayı aynen yürürlükte bırakmış, yabancı sermayeye ödemeler dengesi açısından yaklaşmıştır.

İkinci BYKP'de ise teknoloji transferi üzerinde önemle durulmuş ve yabancı sermayeye, ödemeler Dengesi ve Dış Ekonomik ilişkiler politikası başlığı altında yer verilmekle beraber konu sadece ödemeler dengesi açısından değerlendirilmiştir.⁵³ Bu dönemde yabancı sermayeyi teşvik konusuna gerekli ilgi gösterilmemiş ve bu konuda yeni bir hüküm getirilmemiştir. Yine Üçüncü BYKP'nin hazırlandığı dönemlerde, Türkiye'de dış ödeme konusunda herhangi bir sıkıntı olmadığından, yabancı sermayenin ülkeye çekilebilmesi için önemli bir teşvik getirilmemiştir. Yabancı sermaye giriş tahminleri 50 milyon dolarla sınırlı kalmıştır.

⁵² Kepenek, Yenitürk, a.g.e., s.290.

⁵³ Karluk, s. 54.

Dördüncü BYKP’inde yabancı sermayeye diğer planlardan daha fazla yer verilmiştir. Plana göre turizm yatırım ve işletmeciliğinde kamunun etkinliği arttırılacak, özel kesim, yabancı sermaye ve küçük tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesi özendirilecektir.

Beşinci BKYP’ında ise 6224 sayılı kanun kapsamı dışında kalan, yabancı sermaye işlemleri bu kanun kapsamına alınması ve ayrıca yüksek finansman ve ileri teknoloji gerektiren kritik projelerin uygun yabancı sermaye yatırımlarıyla gerçekleştirilmesi öngörülmektedir⁵⁴

Altıncı BYKP’ında ise, yabancı sermaye mevzuatı sermaye hareketlerini en geniş anlamda kapsayacak şekilde geliştirilerek güncelleştirilmiş ve yabancı sermayenin menkul kıymetlere yatırımın temin ve teşviki için yeni düzenlemelere devam edilecektir.

Yine Yabancı Sermaye girişlerini artırmak amacıyla özelleştirme ve serbest bölge uygulamalarına devam edilecektir.⁵⁵

Yedinci BYKP’ında yabancı sermaye konusu üzerinde fazla durulmamıştır.

⁵⁴ T.C. Başbakanlık DPT, Beşinci BYKP.

⁵⁵ T.C. Başbakanlık DPT, Beşinci BYKP.

2.BÖLÜM

TÜRK TURİZM SEKTÖRÜNÜN TEMEL ÖZELLİKLERİ ve TÜRK EKONOMİSİNDE YERİ VE ÖNEMİ

2.1 Turizm Sektörü ve Özellikleri

Turizm sektörü, kesin bir şekilde tanımlanamamakla beraber, Sektörün kapsamına, üretimin tamamı ya da önemli bir kısmı yabancı ve yerli turistler tarafından tüketilen mal ve hizmet üretimi ve bu üretim ile ilgili sını ve ticari faaliyetlerin girdiği söylenebilir.

Ancak turizm sektörü daha geniş ve kapsamlı bir şekilde tanımlanabilir. Buna göre, turizm sektörü, ulusal ve uluslar arası turizmin gerektirdiği fonksiyonları yerine getirmek üzere kurulan ve geniş ölçüde hizmetler sektöründen ve belli ölçülerde tarım ve sanayi sektörlerinden yararlanan işletmelerin yatırım, üretim ve uygulama faaliyetlerinin tümü olarak tanımlanılır.¹

Turizm sektörünü oluşturan faaliyetlerle ilgili olarak dar ve geniş kapsamlı bazı ayrımlar yapılmıştır².

- 1) Konaklama tesisleri.
- 2) Seyahat acentaları ve turistik tur düzenleyicileri.
- 3) Lokanta işletmeleri.
- 4) Ulaştırma sistemleri.
  - a) Sivil hava ulaşımı.
  - b) Deniz ulaşımı.

¹ Hasan Olalı- Alp Timur, Turizm Ekonomisi, Ofis Ticaret Mat. Şti. İzmir, 1988 s.237

² Olalı . Timur s. 239

- c) Demiryolu ulaşımı.
  - d) Araba kiralama.
  - e) Otobüs, araba ve diğer karayolu ulaşım araçları.
- 5) El sanatları, hatıra ve hediyelik eşya üretimi ve ziyaretçilere satılan diğer malların üretimi, bu ürünleri satan perakendeci dükkanlar.
  - 6) Müşterilerine eğlence imkanı veren işletmeler, özellikle turistler tarafından ilgi duyulan gösteri işletmeleri
  - 7) Hükümet kamu ve turizmde tamamen ya da kısmen ilgili diğer kuruluşlar.

Yukarıda belirtilen kuruluşların hepsinin doğrudan doğruya turizm alanında faaliyet gösterdikleri kabul edilir.

Turizm sektörü, insan yaşantısı için zorunlu olan faaliyetlerin büyük bir kısmını kısa bir süre için de olsa kapsadığından kendi içinde sanayi ve tarım sektörleri gibi alt sektörleri içermekte olup ve kendi içinde bir bütün oluşturmaz. Turizm sektörü, ulaştırma, konaklama, yeme-içme haberleşme, eğlence sağlık gibi çeşitli mal ve hizmet üretimlerinden faydalanır, bu nedenle de karmaşık bir sektörel yapıya sahiptir.

Turizm sektörünün başlıca özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

- 1) Hizmetler sektörü içinde yer alır. İçerdiği faaliyetlerin özelliği nedeniyle diğer sektörlerle de sürekli ilişki içindedir.
- 2) Sektörün sürekli ihtiyaç duyduğu temel hammaddeleri ülkenin doğal tarihi kültürel ve folklorik değerlerinden oluşmaktadır. Hammadde yönünden dışa bağımlılık azdır.
- 3) Emek-yoğun bir sektör olduğundan, mal ve hizmet üretimi makineleşmeye ve otomasyona elverişli değildir. Emek faktörüne duyulan ihtiyaç, diğer sektörlere oranla daha fazladır.

- 4) Sektörde, stoklama olmadığında, mal ve hizmetler üretildikleri anda tüketilmek zorundadırlar.
- 5) Sektörün gelişimi ülkenin sosyo-ekonomik gelişme düzeyi ve politik istikrar ve dünya iktisadi konjonktüründeki olumsuz gelişmelere bağlıdır. Ülke içi ve ülke dışı pek çok şartlara duyarlı olan turizmin bu şartlardaki değişmelerden olumsuz yönde etkilenmesi oldukça kolaydır.
- 6) Turizm sektörü lüks, konfor, boş zamanları değerlendirme, kültür gibi zorunlu ihtiyaçları gidermeye yönelik olmayan doğrudan mal ve hizmet üretmeye yönelik bir sektördür.
- 7) Bir çok sektörle yakın ilişki içindedir. Hem yerli turistlere hem de yabancı turistlere satılan mal ve hizmetler, birçok sektör tarafından üretilmektedir.
- 8) Sektördeki verimlilik aynı zamanda sosyal bir verimliliğinin de ifadesidir.
- 9) Turizmde meydana gelen sürekli değişme, sektörün bu gelişmeye ayak uydurma zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır.
- 10) Burada arz edilen turistik ürünler, tüketimi zorunlu olmayan tüketim malları grubuna girmektedir.
- 11) Bir ülkenin dış ödemeler dengesinde görünmeyen, ihracat ve ek ihracat şeklinde olumlu etkiler yaratabilir.
- 12) Sektörün kendi özelliğinden dolayı eksik rekabet şartları vardır. Bu da sektörde az sayıda firmanın olmasından kaynaklanır.

2.1 Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri ve Önemi

Turizm, gerek ulaştığı boyutlar, gerekse hızlı gelişme bakımından son derece önemli bir ekonomik faaliyete alanı oluşturmakla ve ülkeler turizmden daha büyük gelir sağlamak için büyük çaba göstermektedirler.³

Türkiye turizm bakımından çok elverişli şartlara sahip olmasına karşılık 1980'li yıllara kadar bu sektörden beklediği döviz elde edememiştir. Bugün turizm sektörü geçmişe oranla oldukça gelişmiştir. Bu sektörden elde edilen döviz kazancı ödemeler bilançosunda 1996 yılında (Haziran sonu itibarıyla) 2.000 milyon dolara ulaşmıştır⁴. Ayrıca bu sektörün GSMH içindeki payı ise %3.0 civarında yer almaktadır.⁵ Turizmin istihdama katkısı ekonomik bir kazanç olduğu gibi, işsizlik içinde bir çözümdür.

Uluslararası turizmin bir ülkede ödemeler dengesine yaptığı olumlu etkiler turizmin konuşulan, ölçülebilen ve izlenebilen katkısıdır. Öte yandan, bütün dış satım etkinlikleri gibi turizmde de harcamalar ulusal hasılayı artırır, yan sektörler de iş gücü ve gelir yaratır. Ayrıca vergi yoluyla devlet bütçesine kaynak sağlar.

Ülkemizde turizmin bölgesel ve ulusal ekonomi içindeki yeri söz konusu olduğunda, bilinen büyüklükler içinde öncelikle turizm gelirlerinin, turist gelirlerinin, turist sayısının ve benzeri sayısal arz unsurlarının üzerinde durulmaktadır.

³ Olalı- Timur, s, 348

⁴ TOBB, Ekonomik Rapor, 1996, s.76

⁵ Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri Bülteni, 1995 s.36

TABLO (1)
TURİZM GELİRLERİNİN GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA İÇİNDEKİ PAYI
(1990-1995)

Yıllar	<u>GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA</u>			
	Milyon TL	Milyon Dolar	Turizm Geliri Milyon Dolar	Turizm Gelirlerinin G.S.M.H içindeki payı (%)
1990	397177547.4	150060.7	3.225.0	2.1
1991	634431097.0	147367.5	2.654.0	1.8
1992	1103843422.9	153627.5	3.639.0	2.4
1993	1997322597.4	1787714.7	3.959.0	2.2
1994	3903300804.3	132825.9	4.321.0	3.3
1995	7.644206056.	165519.4	4.957.0	3.0

4

Kaynak: T.C. Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri Bülteni 1995

Genel olarak, Turizm gelirlerinin GSMH içindeki payını, Akdeniz ülkeleriyle karşılaştırdığımızda düşük kalmaktadır. Son yıllardaki rakamlara baktığımızda, turizmin GSMH içindeki payı 1990'da 2-1 iken bu rakam 1991'de 1-8'e düşmektedir. Bu düşüşün sebebi ise ülkemizin dışında meydana gelen Körfez krizi ve rakip ülkelerin bizim aleyhimize yaptıkları olumsuz propagandalardır. Daha sonraki yıllar turizm gelirin GSMH içindeki payı tekrar yükseltmiş 1994 'te 3.3., 1995'te ise 3-0. olmuştur.

TABLO (2)
TURİZM GELİRLERİNİN İHRACAT GELİRLERİ VE
TURİZM GİDERLERİNİN İTHALAT GİDERLERİ İÇİNDEKİ PAYI
(1990-1995)

Yıllar	İhracat \$Milyon	Turizm Gelirleri \$Milyon	Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirleri İçindeki Payı (%)	İthalat \$Milyon	Turizm Giderleri \$Milyon	Turizm Giderlerinin İthalat Gideri İçindeki Payı (5)
1990	12960.0	3225.0	24.9	22302.0	520.0	2.3
1991	13593.0	2654.0	19.5	21047.0	592.0	2.8
1992	14715.0	369.0	24.7	22871.0	776.0	3.4
1993	15345.0	3959.0	25.8	29428.0	934.0	3.2
1994	18106.0	4321.0	23.9	23270.0	866.0	3.7
1995	21636.0	4957.0	22.9	35709.0	912.0	2.6

Kaynak: T.C. Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri Bülteni, 1995

Yukarıdaki tabloda verilen rakamlar, turizmin son altı yıl içinde ülkemizin ödemeler dengesine yaptığı olumlu etkileri, konuşulan, ölçülebilen ve izlenebilen katkılarını göstermektedir.

Yukarıdaki verileri incelediğimizde turizm gelirlerinin ihracat gelirleri içindeki payının en az olduğu dönem 1991 yılıdır. Bu dönemde daha çok körfez krizinin olumsuz etkileri sezilmektedir. Çünkü bu dönemde ülkemiz gerçek ve geleneksel turizm pazarlarından gelenlerin sayısı azalmıştır. 1992 ve sonrası dönemler ümit vericidir.

2.2.1. Gelen Turist Sayısı

Tablo (3)
GELEN TURİST SAYISI
(1992-1996)

Yıllar	GELEN TURİST SAYISI (Bin)	% Artış
1992	7.078.1	28.1
1993	6.525.2	7.8
1994	6.670.6	2.2
1995	7.726.8	15.8
1996	8.700.0	12.6

Kaynak: İTO, Ekonomik Raporu, 1996

Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri Bülteni, 1995

Türkiye'ye yönelik dış aktif turizm talebinde son yıllarda gittikçe artan bir eğilim göze çarpmaktadır. 1992 yılında 7.078.1 bin turist girişinden sonra 1993'de bu sayı 6.525.2 ye düşmüştür. Yüzdelerik artış oranı 1992'de 28-2 iken bu artış oranı bir sonraki yıl 7-8'e inmiştir. 1994'de ise ülkemize gelen turist sayısı 6.670.6 bine yükselmiş ve artış oranı da %2.2 olmuştur. Özellikle son iki yılda ülkemize gelen turist sayısında büyük bir artış olduğu görülmektedir. 1995'te gelen turist sayısı 7.726.8 bin ve önceki yıllara göre yüzdelerik artış oranı 15.8 dir. 1996 yılında ise bu artış devam etmiş, gelen turist sayısı 8.700.0 bine yükselmiş, artış oranı %1,6'ya çıkmıştır. Bu Türkiye için olumlu bir sonuçtur.

Uluslararası turizm hareketlerine baktığımızda, Türkiye 1985 yılında 28. sırada iken, 1995 yılında ise büyük bir gelişme kaydedilerek Dünya sıralamasında 19. sıraya yükselmiştir.⁶ 1994-95 yılları arasında dünyadaki turizm hareketleri açısından ülkemiz, Güney Afrika ve Mısır'ın ardından en fazla turist sayısını arttıran ülke olmuştur. Ancak bütün bu gelişmelere rağmen Türkiye'nin Uluslararası turizmden aldığı pay %1.3 gibi düşük bir orandır.

Gelen turistlerin dağılımına baktığımızda, ülkemize en çok Avrupa'da turist geldiği görülmektedir. Turist gönderen ülke sıralamasında Almanya ilk sırada yer alırken, BDT ikinci sırayı ve İngiltere üçüncü sırada yer almaktadır.

2.2.2. Turizm Gelirleri

Aşağıdaki verilere baktığımızda, (1992 yılı dışında) artan oranlı bir artış gözlenmektedir. Bu göstergeler turizmin ödemeler dengesindeki payını göstermektedir.

1992 yılında Türkiye'nin turizm gelirleri 3.639. milyon \$ olup 1991 yılına göre %37.1'lik bir artış söz konusudur. Çünkü 1991 yılında Körfez Krizi, Turizm gelirlerini olumsuz yönde etkilemişti. Fakat 1993 yılında 3.959. milyon \$'a yükselmiş ve artış hızı %8.8'e yükselmiştir. 1994 yılında ise 4.321 milyon \$'a çıkmış ve eski yıla göre % 914 bir artış kaydedilmiştir. 1995 ve 1996 yıllarında turizm gelirinde yine önemli artışlar kaydedilmiş ve sarısıyla; 1995 yılında %14.7'lik bir artışla 4.957 milyon \$'a ve %21.4'lük bir artışla 6.333 milyon \$'a ulaşmıştır.

⁶ WTO, Global Tourism Trends 1985-1995 s.19

Tablo (4)
TURİZM GELİRLERİ
(1992-1996)

Yıllar	Turizm Gelirleri (Milyon \$)	% Artış
1992	3.639.0	37.1
1993	3.959.0	8.8
1994	4.321.0	9.24
1995	4.957.0	14.7
1996	6.000	21.4

Kaynak: İTO, Ekonomik Raporu, 1996

Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri Bülteni, 1995

2.2.3. Turizm Yatırımları

Turizm yatırımları 1991-95 döneminde sürekli reel artış eğilimi içinde olmuştur. 1991 yılında tesis sayısı 1404 iken 1995 yılında 1793'e; yatak sayısı da, aynı şekilde 200678'den 286463'e yükselmiştir.

TABLO (5)

TESİS ve YATAK SAYILARININ YILLARA GÖRE DAĞILIMI (1991-95)

Yıllar	Tesis Sayısı	Artış oranı %	Yatak sayısı	Artış oranı %
1991	1404	11.4	00678	15.8
1992	1498	6.6	219940	9.5
1993	1581	5.5	235238	6.9
1994	1728	9.2	265136	12.7
1995	1793	3.7	286463	8.0

Kaynak: Turizm Bakanlığı, turizm Konaklama İstatistikleri Bülteni 1995, s.9

Tablo 5'e baktığımızda, turizm sektöründe, son yıllarda tesis ve yatak sayısı kapasitesinin hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir.

1993'te tesis sayısı 1581'e yükselmiş artış oranı %5-5'tir. Yatak sayısı ise 235238'e yükselmiş, artış oranı ise %6-9'dur. 1994'te ise 9-2 dir. Yatak sayısı ise 265136'e yükselmiş, artış oranı %12-7 dir. 1995 te ne tesis sayısında pek bir artış söz konusu değildir. Tesis sayısı 1793'e yükselmiş, artış oranı %8 dir.

Tablo 5'in incelenmesinden izlenebileceği gibi, beş yıllık dönemde turizm sektörüne yapılan yatırımlar ile sektörün arz imkanlarında büyük bir artış gerçekleşmiştir.

2.2.4. Turizmde İstihdam

Herhangi bir sektörün ekonomi üzerindeki gözle görülebilir en belirgin etkisi yaratılan istihdamdır.⁷ Turizm Sektörünün gelişmeleri ile istihdam politikası arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. İstihdam etkisi, turizmin gelişmesine ve turizm talebinin yoğunluğuna bağlı olarak artar. Turizmin gelişmesine paralel olarak turistik tesis yatırımlarının artması, işgücü talebini arttırdığı gibi, turizmin mevsimlik özelliğinin bir sonucu olarak talebin yoğunlaştığı dönemlerde turistik işletmelerde işgücü talebi artar. Mevsim dışında ise, işgücü talebi azalmakla birlikte yinede bir devamlılık göstermektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde turizmin önemli istihdam olanakları sağladığı kabul edilmektedir.⁸

Turizmin, doğrudan, dolaylı ve uyarılmış olmak üzere üç tür istihdam yaratır.⁹

a) Doğrudan İstihdam: Turizm endüstrisinin kendisinden kaynaklanan ve ona bağımlı olan işlerdir. Konaklama, yeme- içme işletmeleri, dükkanlar, bar ve gece kulüpleri, seyahat acentaları, ulaştırma işletmeleri ve turizm

⁷ Turizm Yatırımcıları Derneği, Turizm Yatırımlarının Ekonomiye Katkıları, İstanbul, 1992, s. 53

⁸ Mehmet Külahçı, Turizm Sektöründe İşgücünün Mesleki Eğitimi Turizm Eğitim Konferansı, Ankara, 1992, s. 106

⁹ İsmet S. Barutçugil, Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri, İstanbul, 1986, s.38

örgütlerinde yaratılan işler bu gruba girmektedir. Uluslararası kabullere göre, turizm sektöründe çalışanların yaklaşık %75'i doğrudan istihdam kapsamındadır.

b) Dolaylı İstihdam: Turizm endüstrisinin gereksinim duyduğu mal ve hizmetleri veren sektörlerdeki ve turist harcamalarından yararlanan faaliyetlerdeki işlerdir. İnşaat, tarım balıkçılık, imalat ve hizmet sektörlerinde turizmin gelişmesi ile birlikte sağlanan istihdam bu grubu girer.

c) Uyarılmış İstihdam: Doğrudan ve dolaylı istihdamla sağlanan gelir harcadıkça turizm çarpanın etkisi ile ekonomide yaratılan ek istihdam olmaktadır.

Sektörün emek-yoğun üretim tarzı ile çalışması, turistik mal ve hizmet üretiminde makineleşmeye ve otomasyona büyük ölçüde gitmenin imkansızlığı turizmin doğrudan istihdam etkisini arttırmaktadır. Ayrıca turizm sektöründe, mekanizasyona ve otomazyona gitme imkanı oldukça sınırlı olduğundan, turizm sektörünün istihdam yoğunluğu diğer sektörlerle oranla daha yüksektir.

Turizm endüstrisinde yaratılan istihdama ilişkin istatistikler oldukça sınırlıdır ve genellikle gerçeği yansıtmazlar. Bunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır.¹⁰

a) Turiste hizmet veren yerlerde istihdam edilen kişilerin pek çoğu turizmle ilgisi olmayan fakat aynı veya benzer işlerde çalışan kişilerden çok güç ayırdedilebilirler. Örneğin, resmi istatistiklerde konaklama işletmeleri, lokantalarla ve diğer yiyecek işletmeleri ile birleştirilirler. Ulaştırmanın çeşitli türlerindeki istihdam turizmle ilişkisi belirtilmeden verilir. Seyahat acentaları gibi dar alanlardaki istihdam ise genellikle turizmle ilişkisi bulunmayan başka kuruluşlarla gruplandırılarak istatistiklere alınır.

¹⁰ Barutçugil, s. 38-39

b) İstihdam istatistikleri yalnızca istihdam edilenleri kapsar, istihdam edenleri ve kendi işlerinde çalışanları ise kapsamaz. Turizm hizmetlerinin büyük bir kısmı dünyanın hemen her yerinde çok sayıda ve küçük ölçekli birimlerde turistlere sunulmaktadır. Bunun sonucu olarak da kendi işlerinde çalışanların toplam işgücü içindeki oranı önemli bir düzeye ulaşmaktadır. Bu nedenle, turizm endüstrisindeki istihdam istatistiklerinin yetersiz kaldığı söylenebilir.

c) Turizm endüstrisinde birçok faaliyet mevsimlik olma özelliğine sahiptir. Dolayısıyla turizm işletmelerinde çalışanların sayısı mevsimlere göre değişmektedir.

Yukarıda açıkladığımız gibi, turizm endüstrisinin bu özellikleri ve veri yetersizliği nedeniyle turizmin istihdam açısından önemi konusunda yalnızca genel tahminler yapılabilmektedir.

Ülkemizde 1992 yılında turizmde çalışanların profiline baktığımızda şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır.

Tablo (6)
TURİZM ENDÜSTRİSİNDE İŞGÜCÜ YAPISI
(1992)

Cinsiyet	Konaklama	Restoranlar	Sey. Acentaları
	%	%	%
Erkek	81	93	64
Kadın	19	7	36
Toplam	100	100	100

Kaynak: T.C. Turizm Bakanlığı, Uluslararası Çalışma Örgütü, Turizm Endüstri İşgücü Araştırması, 1993, s.55

Yukarıdaki tablo, ülkemizdeki konaklama tesisleri, restoranlar ve seyahat acentalarında çalışan personelin yüzde olarak cinsiyet dağılımını göstermektedir.

Sektör olarak kadınların en yoğun olduğu yer seyahat Acentalarıdır. Kadınların buradaki payı %36'dır. Konaklama ve Restoranlarda çalışan işgücünün büyük ağırlığını erkekler teşkil etmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi konaklama ve restoranlarda erkek işgücünün oranı sırasıyla %81 ve %93 civarındadır.

Konaklama ve restoranlar kesiminde kadın çalışanların alt hizmetler itibariyle dağılımı tablo - 7 de gösterilmiştir.

TABLO (7)
KADIN ÇALIŞANLARIN KONAKLAMA VE RESTORAN
HİZMETLERİNDEKİ NİSPİ DAĞILIMI (1992)

BÖLÜM	KONAKLAMA Kadınların %	RESTORANLAR Kadınlar %
1. İdare Muhasebe	24	12
2. Önbüro, Hol ve Lobby	25	30
3. Kat Hizmetleri	45	72
4. Yiyecek İçecek Servisi	9	4
5. Yiyecek Üretimi	4	5
6. Satın alma ve Ambar	6	5
7. Animasyon	22	0
8. Güvenlik	2	3
9. Bakım Onarım	2	0
10. Bahçe Bakımı	3	0
11. Sağlık	34	0
12. Diğer	15	19

Kaynak: T.C. Turizm Bakanlığı, İLO; s.56

Tablo(7)'yi incelediğimizde, bu sektördeki kadın çalışanlardaki en yüksek oran %45 ile kat hizmetleridir. Büyük çaptaki bölümlerden "idare ve Muhasebe" oranı %24 ve "Önbüro, Hol, Loby" oranı %25'tir. Bu bölümlerde çalışan personelin dörtte birini kadınlar oluşturmaktadır.

Seyahat Acentalarında Kadın Çalışanların Dağılımı da Tablo-8'de verilmektedir.

TABLO (8)
SEYAHAT ACENTALARINDA KADIN ÇALIŞANLARIN NİSPİ DAĞILIM
(1992)

DÜZEY	SEY. ACENTASI
1. Yönetici	17
2. Üst Düzey Çalış.	43
3. Orta Düzey Çalış.	42
5. Stajyer / Öğr.	27
6. Vasıfsız Eleman	23

Kaynak: T.C. Turizm Bakanlığı, ILO, s. 57

Tablo (8)'i incelediğimizde, Seyahat acentalarında “Alt Düzey Çalışanların” en büyük oranı %53 ile kadınlardan oluşmaktadır. Aynı zamanda üst düzey çalışan (%43) ve orta düzey çalışan (%42) gruplarda da önemli oranlarda kadın personel bulunmaktadır.

Yaş dağılımına baktığımızda, konaklama sektöründe, personelin dörtte üçünden fazlası 15 ile 34 yaş sınırı içindedir. Ortalama olarak “idare muhasebe” bölümü en yüksek oranda yaşlı personel bulundururken, “yiyecek ve içecek Servisi” ve “Önbüro, Hol, Loby” bölümleri en düşük oranlarda bulundurmaktadır. Tahmin edileceği gibi, yüksek beceri / sorumluluk düzeyinde en yüksek oranda ileri yaştaki çalışanlar bulunmaktadır. Toplam personelin sadece %10'u kırk yaşının üstünde yer almaktadır, buna karşılık “Üst Düzey Yönetici” personelin yarıya yakını bu yaş grubundadır.

Restoranlarda, personelin dörtte üçünden biraz azı 15 ile 34 yaş arasındadır. İdari ve Muhasebe bölümlerinde yaşlı personel oranı en yüksek iken, yiyecek-içecek servisi ve önbüro, hol, loby bölümlerinde bu oran en düşüktür. Toplam personelin %15'i kırk ve üstü yaş grubunda yer almaktadır.

Seyahat acentalarında ise, çalışan personelin dörtte üçü 20 ile 39 yaş arasındadır. Yöneticilerin yaklaşık %40'ı kırk veya üstü yaş grubundadır. Alt

düzeyde de, “vasıfsız eleman” yaşlı personel oranı, personelin dörtte birinin kırk ve üstü yaş grubunda olduğu düşünülmektedir.¹¹

Turizm Bakanlığı ile İLO'nun yaptıkları çalışmaların sonuçlarına göre, Turizm Sektöründe çalışanların eğitim düzeyi şöyledir; Üniversite mezunlarının en yoğun olarak istihdam edildiği sektör %37 ile seyahat sektörüdür. Konaklama da bu oran %11, restoranlarda ise bu oran %5'tir. Konaklama sektörlerinde çalışanların %49'u ilkokul mezunudur. Seyahat acentalarında ise lise eğitimi alan çalışanların oranı daha yüksektir. (%46) Bunu %37'lik oranla üniversite eğitimi alan çalışanlar takip etmektedir.

Mesleki eğitim durumuna gelince, konaklama sektöründe çalışanların %89'u herhangi bir şekilde mesleki turizm eğitimi görmemiştir. Üniversite düzeyinde eğitim alanların toplamı %3 iken, turizm meslek lisesini bitirenlerin toplamı %6'dır. Restoranlarda ise hiç turizm eğitimi görmemiş olanların oranı %97, üniversite mezunlarının oranı %1, meslek liselerinin oranı ise %2'dir.

Seyahat acentalarında ise mesleki eğitim almamışların oranı biraz daha düşüktür (%75). Üniversite mezunlarının oranı %7 ve meslek lisesi mezunlarının oranı da %1 dir.

Bu üç sektör arasındaki çalışan üniversite mezunlarının en fazla olduğu sektör %7 ile seyahat acentalarıdır.

Türkiye'de tüm konaklama tesisleri için yatak başına düşen ortalama personel sayısı “0,28”dir. Bu araştırma 1993 yılı itibariyle “İLO” ile “Turizm Bakanlığı”nın işbirliğiyle yapılmıştır. Daha önceleri 1989 yılında yapılan benzer çalışmada ise bu oran “0,37” olarak bulunmuş ve 1989'dan 1993'e kadar “0,9”luk bir gerileme olmuştur.

¹¹ Turizm Bakanlığı- İLO, Turizm Endüstrisi İşgücü Araştırması, Ankara, 1993, s. 57-58

Turizm sektöründe önümüzdeki beş yıldaki (1996-2000) toplam personel sayısı ve ihtiyaç duyulan yeni personel sayısına ilişkin projeksiyonlar ise aşağıdaki gibidir:

“ILO” tarafından 1993 yılında yapılan çalışmaya göre 1998 yılı itibariyle:

Konaklama Sektörü	126.690
Restoranlarda	11.439
Seyahat Acentalarında	<u>29.030</u>
Toplam	167.030 personel istihdamı beklenmektedir.

Yine yapılan başka bir araştırmaya göre 1998 yılı itibariyle yeni personel ihtiyacı;

Konaklama Sektörlerinde	94.260
Restoranlarda	8.290
Seyahat Acentalarında	<u>18.890</u>
Toplam	121.440'dır.

1998 yılı için yatak sayısının 450.900 olacağı dikkate alınarak hesaplamalar yapılmıştır. Bu projeksiyonları dikkate alarak “2000” yılına ilişkin veriler üretmek mümkündür.

Herşeyden önce “2000” yılında yatak kapasitesinin 1.000.000'a çıkması hedeflenmektedir. Bu durumda yatak başına personel sayısını hesaplayacak olursak $(1.000.000 \times 0,28)$ 2000 yılında konaklama sektöründe 280.000 kişi istihdam edilecektir.¹²

¹² Necdet Hacıoğlu, “2000’li Yıllarda Türk Turizmi” Türk Dünyası, 1992. s. 81

Bu oranları restoranlar ve seyahat acentaları içinde yapılacak olursa “2000” yılında;

Konaklama tesislerinde	280.000
Restoranlarda	16.014
Seyahat Acentalarında	<u>40.642</u>
Toplam	336.656 kişi istihdam edilecektir.

III. BÖLÜM

3. TÜRK TURİZMİNDE YABANCI SERMAYENİN YERİ VE ÖNEMİ

Ülkemiz büyük bir kalkınma atılımı içinde bulunmaktadır. Memleketimiz yeraltı ve yer üstü kaynakları ve insan gücüne rağmen kalkınma çabasında gerekli yabancı sermaye imkanlarını yeterince kullanamamaktadır. Eğitimde, sanayileşmede, turizm endüstrisinde ve istihdam konusunda sorunlarımızı süratle çözebilmek ve refah düzeyimizi daha hızlı bir şekilde arttırabilmek için mevcut sermaye birikimimiz yeterli değildir.¹ Bunun için, her imkanı akıllı bir şekilde değerlendirmek, teşebbüs gücünün yaratıcı kabiliyetinden ve yabancı sermayeden ve yararlanmak zorundayız.

Yabancı sermayenin güvenilir ve kârlı alanlara doğru yöneldiği herkesçe bilinmektedir. Bu nedenle de ülkemizde yapılacak, turizm yatırımlarında büyük artış olacağı beklenmektedir. Çünkü, Türkiye turizm sektörü açısından gerek doğal kaynaklar, gerekse tarihi ve kültürel açıdan büyük zenginliğe sahiptir. Bu özellikler sebebiyle yerli ve yabancı sermaye konaklama, hizmetler ve alt yapı yatırımlarına yönelecektir.²

Ülkemizin turizm olanaklarından gereğince yararlanması, günümüz gereklerine uygun üstyapı tesisleriyle sağlanmaktadır. Özellikle turizm hareketleri içinde gittikçe büyüyen bir pay almakta olan uluslararası turizmin niteliklerine uygun tesislere gerek duyulmaktadır. Yüksek standartta ve büyük kapasitelerde plânlaması gereken bu tesislerin gerçekleştirilmesinde, uluslararası turizm alanında tecrübe ve ün kazanmış uzman kuruluşların (turistik tesis işletmecileri, seyahat acentaları, taşıyıcılar gibi) girişimleri Turizm Bakanlığınca desteklenmektedir.³

¹ Orhan M. Sezgin- Yıldırım Acar, Turizm, pazarlama Ekonomisi, Ankara 1983, s. 130

² Bedriye Tunçsiper, "Avrupa Topluluğuna Entegrasyonumuzun Türk Turizmine Etkileri," Türkiye Kalkınma Bankası, Turizm Yıllığı, Ankara 1992

³ İlyas Çamlık- Erhan Eski, Turizm Yatırımlarının Finansmanı, Ankara, 1977, s. 49

Yabancı Sermaye, gelecekteki yeni yatak kapasitelerinin yaratılmasında önemli bir yere sahiptir.⁴ Bu önem daha çok turizm yatırımlarında karşılaşılan finansman sorunlarıyla direkt ilgilidir. Çünkü turizm yatırımlarındaki finansman sorunu, hem kamu, hem de özel sektör açısından en ciddi engellerden birini oluşturmaktadır. Yerli sermaye, kâr marjı nerede yükselirse o alana yönelmiş, turizm yatırımlarına girişmekten uzak kalmış, bu yüzden turizm yatırımlarına düşük miktarlarda gelmiştir. Bu da turizm yatırımlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak yerli girişimcinin turizm yatırımlarını yeterince gerçekleştirememesi durumunda, gereken finansman ya borçlanma şeklinde yada doğrudan yabancı sermayeyi çekmekle sağlanacaktır. Yerli girişimciler, çoğu kez yatırım projesini borç almaktan çok, yabancı özel sektör firmalarını ülkelerindeki turizm tesislerine doğrudan yatırım yapmaya özendirici bir ortam yaratarak finanse etmeyi tercih ederler.⁵

Ülkemize gelen yabancı sermayenin beraberinde getireceği tecrübeli girişimci ve teknolojik yenilikler, ülkemizdeki mevcut turistik tesislerin belirli standartlara erişmesine de yardımcı olacaktır. Böylece aynı zamanda yeni otel zincirleri de kurulmuş olacaktır. Kurulacak olan bu otel zincirlerinin iki önemli avantajı vardır⁶ : Bunlardan birincisi, Türk turizminin en önemli sorunlarından birisi olan tanıtıma yardımcı olmasıdır. Çünkü, gelişmiş ülkelerin seyahat eden vatandaşları hizmette kalite ve belirli standartlar aramaktadırlar. Dolayısıyla alıştıkları otel zincirlerinde kalmayı tercih edeceklerdir. Bu da ülkemize gelen turist sayısında artış yaratacaktır. Diğer taraftan büyük otel işletmelerinin kendilerine ait tur operatörleri vardır.

Bu acentalar bir ülkenin tanıtımında büyük paya sahiptirler. Çünkü genellikle seyahate çıkacak kişiler bu tur operatörlerin çıkardığı kataloğa bakarak gidecekleri yerin seçimini yaparlar. Aynı zamanda tur operatörleri,

⁴ Öcal Usta, Turizm Olayına ve Türk Turizm Politikalarına Yapısal Yaklaşımı, İstanbul, 1988, s.55

⁵ M, Zeki Dinçer, Turizm Ekonomisi ve Türkiye Ekonomisinde Turizm, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993, s.90

⁶ Tunçsiper, s. 197

hizmetlerin aksamaması için çoğu ülkelerde büro açma yoluna giderler. Böylece kataloğa girmiş olan Türkiye çok sayıda ülke tarafından tanınmış olacaktır.

Turizm sektöründe Türkiye açısından yabancı sermaye ve teknolojiden yararlanmayı zorunlu kılan başlıca nedenler şöyle özetlenebilir⁷ :

1) Devletin yatırım kaynakları, diğer bir deyişle yatırımların gerekli kıldığı fonlar kıttır. Bu nedenle, devlet kamu fonlarını öncelikle yabancı sermayenin gelmeyeceği veya gelmemesi arzulanan ekonomik alanlarda kullanmalıdır. Böylece, yabancı sermaye vasıtasıyla döviz talebinde bulunulmadan turistik yatırımların finansmanına bir katkı sağlanmış, ek kapasiteler yaratılmış olur.

2) Bilindiği üzere uluslararası turizm hareketleri gittikçe kitlesel bir nitelik kazanmaktadır. Kitle turizmi büyük kapasitede ve dış turizmin aradığı nitelikte tesislerin varlığını gerektirir. Böylece turizm sektöründe büyük işletmelere, pazarlama ve işletmecilik alanında deneyim sahibi kuruluşlara ihtiyaç belirgin bir duruma gelmektedir. Yabancı sermaye kitle turizmin deneyime sahip kurumlardan yararlanma olanağını verir. Çünkü yabancı sermaye ile birlikte turizm sektörüne yeni bilgi yöneticilik deneyimleri ve teknolojiler transfer edilir.

3) Turizm sektörü diğer birçok sektörlere oranla daha büyük olan risklerin paylaşılmasını sağlar.

4) Getireceği ek kapasite ve hizmetlerle döviz gelirleri artacak, aynı zamanda yatırım ve hizmetler için kendi dış kaynaklarını kullanmış olacaklarından Türkiye'nin döviz çıktıları da azalacaktır.

5) Temel hedefi kârlılık olan yabancı firmalar, dış piyasalarda talep yaratma zorunluluğunu da birlikte getirir. Çünkü, karlılık hedefi firmanın dışa dönük işletmecilik ve pazarlama konularında etkin bir şekilde çalışmasını gerektirir.

⁷ Hasan Olalı, Turizm Politikası ve Planlaması, İşlet. Fak. Yay. No: 228 İstanbul, 1990, s. 351-536

6) Turizm alanındaki faaliyetleri aktif ülkelerin turist potansiyeli durumunda olan ülkelerde ülke aleyhine yapacaklar olumsuz propagandaları önemli ölçüde önler.

7) Turizmdeki yatırımlar bağlı varlıklarda yoğunlaştığından ana sermayenin faaliyetlerinin tatil edilerek geriye dönüşümü göreceli olarak zordur.

8) Turizmde faaliyet gösteren yabancı sermaye diğer sektörlerin aksine faaliyet döneminde yeni ve önemli ithalat zorunluluğu gerektirmez.

9) Turizm sadece konaklama açısından değil, ulaşım, özellikle hava ulaşımı açısından ele alınmalıdır. Hava ulaşımı ise gerek teknoloji ve gerekse son derece yüksek maliyetler nedeniyle yabancı sermayeye ihtiyaç duyan bir alanı oluşturur.

3.1- Gelişimi

Ülkemizde yabancı sermaye girişleri, turizm sektörüne dönük yabancı sermaye hareketleri 6224 sayılı yabancı sermayeyi Teşvik Kanunu, Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnameleri ve Hazne ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Dairesi'nin belirlediği esaslar içinde olmaktadır.

Ülkemiz açısından yabancı sermaye, 1954 yılında çok elverişli bir yasal düzenlemeye kavuşmasına rağmen, atak yapmak için 1980 yılından sonra başlayan yasal, ekonomik ve sosyal şartların uygunluğunu beklemiştir.⁸

1980 yılı ile birlikte kanunun daha değişik bir anlayışla ele alınması, Türkiye'yi yabancı sermaye için daha cazip bir ülke durumuna gelmiştir. Ülkemizde turizmin ülke ekonomisine sağladığı çeşitli faydalar dikkate alınarak bu sektörde yerli ve yabancı sermayeli yatırımları teşvik edici, gerçekçi tedbirler alınarak uygulanmaya konulmuştur.

⁸ Erdinç Tutar " Turizm Sektöründe Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi" , Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Turizm Yıllığı, Ankara, 1990, s. 52

Türkiye’de turizm sektöründe yabancı sermayeli ilk yatırım teşebbüsü “Kamping” yatırımcılığı ile başlamıştır. Motor- Karavan turizmin rağbet görmesi üzerine, İngiliz British Petroleum (BP) Şirketi 1965 yılında “ mokamp zincir tesisleri” oluşturma faaliyetlerine yönelmiştir. Bu girişim sonucu Kapıkule’den başlayarak memleketin çeşitle yörelerine yayılan toplam 8 adet kamping tesisinde 6020 yataklık bir kapasite meydana getirilmiştir.⁹

Türkiye’deki yüksek turizm potansiyeli de yabancı sermaye’yi turizm yatırımı yapmaya itmiştir. Son yıllarda, turizm yatırım açısından, yalnızca yerli yatırımcılar için değil aynı zamanda yabancı yatırımcılar içinde ülkemiz cazip bir duruma girmiştir. Gerek sağlanan huzur ve güven ortamı gerekse ekonomideki liberasyon politikası bu cazibenin artışına temel etkenler olmuştur.

1980 öncesi dönemlerde yürürlükte olan 6224 sayılı yasa etkin olmamış, ancak 1980-1986 döneminde yukarıda belirtilen etkenlerin sağladığı uygun ortam ile geçmiş 25 yılda ülkeye giren yabancı sermayenin 7 kat artış gösterdiği gözlemlenmiştir¹⁰. 1980 yılında 24 ocak kararları çerçevesinde “Garantisiz Ticari Borçlardan” doğan alacakların karşılığının turizm yatırımlarında kullanılması şartıyla Türk Lirası cinsinden T.C. Merkez Bankası’nca ödenmesi ve gerçekleşecek turizm yatırımlarında bu meblağların yabancı sermayeli yatırım sayılacağı hükmünün getirilmesi sonucunda turizm sektöründe yeniden yabancı sermaye ortaklıklı turizm yatırımları başlamıştır.¹¹

Türkiye’nin yabancı sermaye mevzuatına göre, yabancı firmalar Türk firmaları ile aynı haklara sahiptir. Ülkemizin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak üzere, yatırım veya faaliyetin Türk özel sektörüne açık olduğu sahalarda, tekel veya özel imtiyaz teşkil etmemek kaydıyla, yabancıların her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik faaliyetlerine serbestlik tanınmıştır. Bununla birlikte, yabancı ortak payına ilişkin yüzde

⁹ Adem Şahin, “İktisadi Kalkınmadaki Önem Bakımından Tükriyede Turizm Sektöründeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi,” Türkiye Ticaret, Şanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1990, s. 157

¹⁰ TUGEV, Dünya ve Türk Turizmine Genel Bakış, Ankara 1988, s. 51

¹¹ Şahin, s, 157-158

sınırlaması olmadığı gibi, kâr transferleri de serbestçe yapılmaktadır.

1994 yılında İstanbul Sanayi Odası tarafından yayınlanan “Türkiye’nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu” adlı raporda yer alan 500 büyük firmadan 112 adedi yabancı sermayeli firmadır ve bunların söz konusu 500 firmanın yıllık toplam satış hasılatı içindeki payı %22,5’e toplam ihracatı içindeki payı % 27,8’e, yaratılan istihdam içindeki payı ise %26,5’e ulaşmaktadır. Türkiye 1980’de Yabancı Sermaye Mevzuatında yapılan değişikliklerle yabancı sermayeyi çekmek için yeni düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemeler ve takip edilen liberal politikaların sonucu olarak 1980 yılında kayda değer bir artış gösteren yabancı sermaye izinleri, 1980’de 97 milyon \$’dan 1981’de 337 milyon \$’a yükselmiştir. Aynı şekilde, 1986’da 364 milyon \$ olan yabancı sermaye izinleri 1987’de 655 milyon \$’a ve 1992’de de ilk kez 2 milyar \$ sınırı aşarak ve nihayet 1995 yılında 3 milyar \$ sınırına gelmiştir¹².

Turizm sektörüne baktığımızda, Türkiye’de 332 bin adet Turizm İşletme Belgeli yatak kapasitesi bulunmaktadır. Bunun 50 bin 360 adedi yabancı sermaye grupları tarafından işletilmektedir. Halen de 15.780 yatak kapasiteli yabancı sermayeli tesis de inşa halinde bulunmaktadır. Bu rakamlar sektör için önemlidir. Çünkü 1980 yılında yalnızca 1 adet yabancı sermayeli turizm şirketi mevcutken bugün bu sayı 374’e yükselmiştir. Yabancı sermayeli turizm şirketlerinin Türkiye toplam turizm gelirlerindeki payı ise %20 dolayındadır.¹³

3.2- Sektörel Dağılımı

Turizmin öneminin son zamanlarda giderek artması, yerli ve yabancı yatırımcıların turizm sektörüne olan ilgilerinin artmasına neden olmaktadır.

Yabancı sermayenin ülkemizde gerçekleştirdiği yatırımlar, son yıllarda bir büyüme göstermektedir. Yabancı sermayenin yatırım yaptığı sektörlerde de bir farklılık görülmektedir. Daha önceki yıllarda yabancı sermaye yatırımlarının daha çok imalat sanayi sektörüne yapıldığını ancak

¹² T.C. Başbakanlık, Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Raporu (1993-1995) Ankara Nisan 1996, s.1

¹³ Ekonomist Yıllığı, Türkiye, 1997. İstanbul 1996, s. 80

son yıllarda bu yatırımların hizmetler sektörüne kaydığını ve bu sektör içinde yer alan turizm ile ilgili alanlara daha çok ilgi duyduğu görülmektedir.¹⁴

Burada yabancı sermayenin geliş şeklini de dikkate almamız gerekmektedir. Genellikle yabancı sermaye yatırımdan çok, işletmeci olarak Türkiye'ye gelmeyi tercih etmektedir¹⁵ Direkt yatırımlardan çok "Kiralama" ve "management" anlaşmaları yapmaktadırlar.¹⁶

Çok uluslu şirketlerin otelcilik sektörüne girmeleri çeşitli şekillerde olmaktadır. Bu şirketler, gelişmekte olan ülkelerde direkt yatırım yapmaktan ziyade işletmeciliği veya kiralamayı tercih etmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise bazen şirket sermayesine ortak olunmaktadır. Diğer ortaklık faaliyetleri ise, işletmecilik kontratı, proje, inşaat, teknik hizmetler sağlama, kiralama (Leasing) gibi anlaşmalardan oluşmaktadır¹⁷. Bu arada bir dolaysız yabancı sermaye yöntemi olarak "yap-işlet-devret" modelinden de yararlanılmaya başlandı. Özellikle alt yapı yatırımları ve temel hizmetler alanındaki projelerde bu yöntem uygulanmıştır¹⁸

Yabancı sermayenin en fazla yatırım yaptığı alt sektörler incelendiğinde, 1995 yılı sonu itibariyle, toplam yabancı sermaye payı içinde %6.28 'le otel, pansiyon ve Kamping yer , %1,52 ile Restorant, Kafelerin yer aldığı görülmektedir. (Tablo 1).

¹⁴ Tutar, s. 56

¹⁵ Hasan Olalı-Alp Timur, Turizm Ekonomisi, Ofis Tisaret Matbaacılık San. Ltd. Şti, İzmir, 1988 s.354

¹⁶ Şahin, s. 159

¹⁷ Necdet Hacıoğlu, Turizmin Gelişmesinde Çok Uluslu Turizm İşletmelerinin Rolü, T.C. Turizm Bankası. A.Ş., Turizm Yıllığı , Ankara 1986, s. 107

¹⁸ Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama 11. Bask. İst. 1986, s. 667

TABLO (1)

**TÜRKİYE'DE FAALİYETTE BULUNAN YABANCI SERMAYELİ KURULUŞLARIN
BAZI ALT SEKTÖRLERE GÖRE DALIĞIMI**

(Ocak 1995 itibariyle; Milyon TL)

Alt Sektörler	Firma Sayısı	Mevcut Yabancı Sayısı	Top. Yab. Ser.İçin. payı %	Şirketlerin	Top. Ser. İçindeki Yab.Ser. Payı (%)
-Ticaret	1.104	3.625.481	10.46	5.203.390	69.68
- Otel, pansiyon, Kamping	244	2.176.862	6.28	5.260.820	41.38
- Restoran, Kafe	47	525.544	1.52	702.449	74.82
- İnşaat	48	125.740	0.36	187.716	66.98
- Kara Taşımacılığı	16	10.487	0.03	16.881	62.12
- Deniz taşımacılığı	26	36.336	0.10	63.161	57.53
- Hava Taşımacılığı	35	78.357	0.23	171.597	45.66
- Taşımacılıkla ilgili Diğ. Hiz.	43	47.633	0.14	61.060	78.01
- Bankacılık ve Diğer Finans.	35	3.225.519	9.40	5.953.600	54.68
- Sigortacılık	26	335.021	0.97	876.753	38.21
- Kiralama (Leasing)	3	29.825	0.09	49.570	60.17
- Sinema ve Diğer Eğlence	4	7.439	0.02	19.550	38.05

Kaynak : Dış Ticaret Bülteni, Şubat 1995, s.15

**3.3.Turizmde Yabancı Sermayenin Toplam Yatırımlar İçindeki
Payı ve Önemi**

TABLO (2)

**TURİZMDE YABANCI SERMAYENİN TOPLAM YATIRIMLAR İÇİNDEKİ PAYI
VE ÖNEMİ**

Yıllar	İzin Verilen Ser. Mik (Milyon \$)	Turizm (Milyon \$)	Turizmin Payı (%)
1991*	1.967.3	240.2	12.20
1992	1.820.0	108.1	5.9
1993	2.125.0	107.2	5.0
1994	1.484.7	57.0	3.83
1995	2.938.3	174.8	5.9
1996 ⁽¹⁾	1.108.0	119.1	10.7

Kaynak: DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, 1996, s.74

* DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, 1995, s.70

(1) Eylül Sonu İtibariyle

Yukarıdaki tabloyu incelediğimizde, 1991 yılında toplam yabancı sermaye yatırımları içinde turizmin payı %12.20 dir. 1992 de ise bu oran %5.0'a düşmüş ve bu düşüş 1994 yılında da devam etmiştir. (%3.83). Ancak söz konusu oran 1995'te %5.9'a 1996 da 10.7'ye çıkmıştır.

Öte yandan, 1954 tarihinden bu yana (1996'ya kadar) verilen izinler sonucu Türkiye'de yatırım yaparak faaliyete geçen yabancı sermayeli firma sayısının 3 bin 161 adet olduğu bu firmaların toplam sermayesinin de 55.5 trilyon liraya ulaştığı kaydedilmiştir. Turizm sektöründe ise halen (1996) 3.1 trilyon lira sermayeli 313 firma faaliyet göstermektedir. Yeme-içme yerlerinde faaliyet gösteren 58 yabancı sermayeli firmanın toplam 742.5 milyar lira sermayesi bulunmaktadır. Bu sermaye içinde yabancı sermaye oranı 552.5 milyar lira ile %74.4'e; konaklama alanında toplam 7 trilyon 140 milyar sermaye içindeki yabancı sermaye payı da 2 trilyon 638 milyar liraya yükselmiştir. Yabancı sermayeli konaklama tesislerin toplam sermayesi içindeki oranı da %36.9. dur.¹⁹

3.4. Yabancı Sermaye Kuruluşların Ülkelere Göre Dağılımı

Türkiye'ye gelen yabancı sermaye, esas olarak OECD ülkeleri kaynaklıdır. Aşağıdaki tabloyu (Tablo : 3)yu incelediğimizde, OECD ülkeleri firma sayısı 1930 olup, mevcut yabancı yatırımların yüzde 90.6'sını oluşturmaktadır. AB'ne dahil ülkelerin payı ise oransal olarak %60 firma sahibi olarakta 1476'dır.

Bu dönemde AB ülkelerinden, Almanya, Hollanda ve İngiltere kökenli sermayenin payı hızla artmıştır. Tablo'ya baktığımızda diğer OECD ülkelerin payı ise, firma sayısı 454 olup, mevcut yatırımların yüzde 27.5'ni oluşturmaktadır. Bunların içinden ABD'nin yüzde 11.2 lik bir paya ve Japonya'nın ise yüzde 7.7 lik bir paya sahip olduğunu görülmektedir.

Tablonun II. bölümünü islam ülkeleri oluşturmaktadır. Bu ülkelerin toplam firma sayısı 675 ve toplam yatırımlar içindeki payları da %4.9'dur.

¹⁹ Dünya, Dünya Dosyası 14. Turizm ve Otelcilik, 1 Nisan 1996, s. 3

TABLO (3)
Türkiye’de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli
Kuruluşların Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	Firma Sayısı	Mevcut Yab. Sermaye	Yüzde Dağılımı	Şirketlerin Toplam Sermayesi	Toplam İçindeki Payı
I. OECD Ülkeleri	1930	50287	90.6	97428	51.6
A. AT Ülkeleri	1476	35039	63.1	65746	53.3
- Almanya	570	6213	11.2	15744	39.5
- Belçika – Lüksemburg	60	1539	2.8	2420	63.6
- Danimarka	27	217	0.4	920	23.6
- Fransa	176	9906	17.8	15803	62.7
- Hollanda	159	10782	19.4	16371	65.9
- İngiltere	216	2504	4.5	7183	34.9
- İrlanda	8	214	0.4	304	70.4
- İtalya	118	2706	4.9	5227	51.8
- Yunanistan	25	71	0.1	108	66.2
- İspanya	14	244	0.4	333	73.2
- Portekiz	2	3	0.0	5	53.8
- Avusturya	53	140	0.3	246	56.8
- İsveç	35	408	0.7	858	47.5
- Finlandiya	13	91	0.2	225	40.5
B Diğer OECD Ülkeleri	454	15248	27.5	31682	48.1
- ABD	229	6202	11.2	11950	51.9
- Japonya	41	4274	7.7	8901	48.0
- İsviçre	152	3470	6.3	8191	42.4
- Diğerleri	32	1302	2.3	2640	30.3
II. İslam Ülkeleri	675	2723	4.9	7491	36.4
A. Orta- Doğu	616	2441	4.4	6965	35.0
- İran	225	295	0.5	410	71.8
- Irak	56	113	0.2	190	59.8
- S. Arabistan	65	968	1.7	2122	45.6
- Kuveyt	8	47	0.0	94	49.9
- Lübnan	44	64	0.1	82	77.4
- Suriye	106	99	0.2	161	61.7
- Ürdün	34	12	0.0	24	49.1
- Bahreyn	8	113	0.2	285	39.5
- Katar	7	128	0.2	254	50.2
- KKTC	36	445	0.8	2110	21.1
- İKB	9	73	0.1	1086	6.7
- BAE	12	72	0.1	132	54.9
- Yemen	5	12	0.0	14	88.0
- Filistin	1	3	0.0	5	50.0
B. Kuzey Afrika	35	207	0.4	428	48.3
- Libya	16	149	0.3	350	42.6
- Mısır	12	34	0.0	44	76.4
- Tunus	1	5	0.0	7	62.5
C- Diğer İslam Ülkeleri	24	75	0.1	98	76.8
III. Diğer Ülkeler	556	2506	4.5	8097	31.0
TOPLAM	3161	55517	100.0	113017	49.1

Kaynak: DPT, Yedinci BYKP (1996-2000) 1996 Yılı Programı

3.5. Yabancı Sermayenin Sektöre Göre Dağılımı

Daha evvelde belirtildiği gibi 1980 öncesi dönemde özel yabancı sermaye yatırımları daha çok imalat sanayinde toplanmış ve ticaret sektörü de ilk sıralarda yer almıştır.

Tablo 4'e göre, tarım sektöründe, madencilik sektöründe ve imalat sanayii sektöründe, firma sayısı ile bu sektörlerin toplam yabancı sermaye içinden payları sırasıyla: 70-%1.3.8; 42-%0.87 ve 779-%55.44'dür.

Tabloda, yabancı sermayenin hizmet sektöründe gittikçe yaygınlık kazandığı görülmektedir. Hizmet sektöründeki firma sayısı 1939 adettir; hizmet sektörünün toplam yabancı sermaye içindeki payı ise %42.32 dir. Bu alanda, özellikle Restoran, otel pansiyon, taşımacılık, haberleşme ve diğer toplumsal hizmetler de büyük bir ilerleme olmuştur. Ticaret sektörü firma sayısı 1099 adet olup, toplam yabancı sermaye içindeki payı %10.84 tür. Bu da büyük bir gelişme olduğunu göstermektedir.

TABLO (4)
YABANCI SERMAYELİ KURULUŞLARIN SEKTÖRLERE DAĞILIM
(1995 Sonu İtibariyle) (Milyar TL.)

SEKTÖRLER	Firma Sayısı	Mevcut Yabancı Sermaye	Toplam Yab. Ser. İçin. Payı (%)
TARIM	70	453.0	1.38
Hayvancılık	15	138.1	0.42
Su Ürünleri	13	39.9	0.12
Tarım Hizmetleri Diğer	42	274.3	0.84
MADENCİLİK	42	284.8	0.87
İMALAT SANAYİ	779	18.253.3	55.44
Gıda-içki, Tütün	112	5982.6	14.88
İplik Dokumu, Örme, Apre	37	154.2	0.47
Hazır Giyim	101	420.0	1.27
Kağıt	7	92.0	0.28
Basım-Yayın	6	76.1	0.23
Kimya	93	2.545.1	7.73
Cam, Seramik	27	233.4	0.71
Çimento	6	149.3	0.45
Temel Metal, Madeni Eşya	51	474.9	1.45
Demir-Çelik	14	767.1	2.33
Makine	84	1.236.5	3.76
Elektronik	36	1.590.0	4.83
Taşıt Araçları	17	3.220.3	9.78
Taşıt Yan Sanayi	44	633.6	1.92
Uçak	2	285.3	0.87
Diğer	142	1.469.0	4.48
HİZMETLER	1939	13.933.3	42.32
Ticaret	1099	3.570.3	10.84
Rest., Otel, Pansiyon	290	2.694.5	8.19
İnşaat	47	125.4	0.38
Taşımacılık, Haberleşme	123	212.4	0.64
Bankacılık ve Diğer Finans.	35	3.065.1	9.31
Yatırım Finansmanı	17	2.277.6	6.92
Sigortacılık	26	302.0	0.92
Araştırma-Geliştirme	10	389.5	1.18
Sağlık, Eğitim	15	80.4	0.24
Diğer Toplumsal Hizmetler	277	1.216.0	3.69
TOPLAM	2830	32.924.5	100.0

Kaynak: İ.T.O., Ekonomik Rapor, 1996

3.6. Türk Turizmde Yabancı Sermaye Girişlerini Artırılmasına Yönelik Teşvik Önlemleri ve Öneriler

3.6.1. Yabancı Sermaye İle İlgili Yasal Düzenlemeler

Türkiye’de Yabancı Sermaye’ye ilişkin olarak yapılan düzenlemeler kronolojik olarak aşağıdaki gibidir²⁰:

- 30 Kasım 1914 Tarihli Ecnebi Anonim ve Sermayesi Eshama Munkasem Şirketlerle, Ecnebi Sigorta Şirketleri hakkında konunu muvakkat.

- 20 Şubat 1930 Tarih ve 1567 Sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Konun (TPKKHK).

- 18 Ocak 1954 tarih ve 6254 tarih ve 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik kanunu ve 31.10.1967 tarihli yönetmelik.

- 7 Mart 1954 tarihli 6326 Sayılı Petrol Kanunu ve Petrol Yönetmeliği,

- 24 Ocak 1980 tarih ve 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi, (KHK)

- 12.02.1986 tarihli 86/10353 Sayılı Kararnamenin Eki Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı.

- 20.3.1992 tarih ve 21177 Sayılı Resmi Gazetede Yayınlanan 92/2789 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı.

Halen uygulama 1567 Sayılı TPKKHK, 6224 Sayılı Yabancı Sermaye’yi Teşvik kanunu ve Yabancı Sermaye Çerçeve Hükümleri doğrultusunda yürütülmektedir. Yatırım teşvik tedbirleri ise her yıl Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmekte ve ilgili tebliğlerle açıklanmaktadır.

²⁰ Fatih Dural, Türkiye’de Uygulanan Yabancı Sermaye Mevzuatı ve Yatırım Teşvik Hükümlerinin Değerlendirilmesi, Yaklaşım Dergisi Sayı 25, Ocak 1995, Ankara, 1995, s.11-12.

Türkiye’de özellikle 1980 öncesi dönemde Yabancı Sermaye konusunda yeterli başarı sağlanamamıştır. Bunda 6224 sayılı Yabancı Sermaye Kanunu’ndan çok uygulama zorlukları, Yabancı Sermayeye karşı özellikle bürokratik tepki ve engellemeler etkin olmuştur.

1980 sonrası döneminde, mevzuatın günün şartlarına uyarlanması; daha da önemlisi, uygulamaya getirilen esneklikler, kambiyo ve sermaye hareketleri ile birlikte mali piyasalardaki reform, dünya piyasalarına entegrasyon çabaları ve nihayet özelleştirme programı her yönü ile “Aktif” bir yabancı sermaye programını gündeme getirmiştir.²¹ 24 Ocak istikrar tedbirlerinden sonra yabancı sermaye konusunda yeni bir yasa çıkarılmamakla birlikte, 6224 sayılı yasaya 8/168 sayılı bir çerçeve kararname getirilerek uygulamaya yönelik bazı yenilikler yapılmıştır. 8/168 Sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ile Yabancı Sermaye işlemlerinde esas yetkili organ, “YABANCI SERMAYE DAİRESİ” olmuştur. Bu dairenin temel işlevi; Yabancı Sermaye ile ilgili tüm işlem ve kararlarda eski dönem aksaklıklarını gidermek, çağdaş yönetimin gerektirdiği hız ve uyumu sağlamak ve konu ile ilgili Kamu İdari Birimleri ile HDTM tarafından yürütülen hizmetleri tek elde toplamaktır. Böylece tek Merci anlayışının benimsenmesi, son yıllarda yabancı sermaye konusunda eski yıllara kıyasla yaşanan olumlu gelişmenin de önemli nedenlerinden biri olmuştur.

1992 Tarih ve 21177 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 92/2789 Sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ile İdari yapılanmadaki değişikliğe paralel olarak, Yabancı Sermaye Dairesi, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı’na bağlı “Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü” olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu karar kapsamında, Türkiye’ye yabancı sermaye getirilmesi ve Türkiye’den sermaye ihracı ile ilgili promosyon, izin, tescil, yatırım teşvik araçlarından yararlandırma ile ilgili ve bu kararda belirtilen işlemlerle diğer tüm işlemleri yapmaya “Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü” yetkili kılınmıştır. Böylece, yabancı sermaye ile ilgili çeşitli bakanlıklarda bulunan yetkilerin toplu olarak HDTM bünyesinde oluşturan

²¹ Cem Alpar, Yabancı Sermaye Kaynakları, Türkiye Ekonomisi “Sektörel Gelişmeler”, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 1992, s.210.

“Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğüne verilmesiyle Yabancı Sermaye giriş hızı da artmıştır. Herkese eşit muamele sistemi geldi. Çünkü, daha önceleri koordinasyonsuzluk vardı. Kime? Nereye? veya hangi yetkili birime başvurulacağı bilinmemekteydi. Bu da ülkeye sermaye girişini baltalıyordu. Ayrıca bu dönemde bürokrasi engeldi. Daha önceleri mevzuatın sık sık değişmesi ve Mevzuatın 6224 sayılı kanuna rağmen yerli ve yabancı sermayeli şirketlere eşit uygulanmaması, yabancı sermayeli şirketleri yatırım yapmaktan caydırmıştır.

Bu son mevzuat değişikliğiyle, gerek hükümet politikası olarak yabancı sermayeye daha davetkar ve sıcak bakılması, gerekse bürokraside yapılan düzenlemeler sonucu yabancı yatırımcının müracaatının hemen sonucalandırılması, Türkiye’ye gelen yabancı sermaye miktarında büyük artışa neden olmuştur.(Bakınız Tablo 5)

TABLO (5)

TÜRKİYE'DE YILLARA GÖRE YABANCI SERMAYE					
YILLAR	İZİN VERİLEN YAB. SERMAYE (MİLYONS)	YATIRIM BELGELERİNİN TOP. YAT. TUTARI (Milyar TL)	FAALİYETTE BULUNAN FİRMALAR (BİRKİMLİ)		FİİLİ GİRİŞ (MİLYONS)
			Firma Sayısı	Firmaların Top. Serm. MilyonTL)	
1980	97.00	76.87	78	28.390	35
1981	337.51	72.16	109	47.400	141
1982	167.00	218.14	147	100.196	103
1983	102.74	199.22	166	147.109	87
1984	271.36	312.28	235	254.775	162
1985	234.49	1.168.16	408	464.981	158
1986	364.00	3.099.74	619	707.164	170
1987	655.24	3.179.53	836	960.035	239
1988	820.52	5.468.27	1.172	1.597.103	488
1989	1.511.94	9.507.35	1.525	4.847.832	855
1990	1.861.16	18.249.28	1.856	7.943.775	1005
1991	1.967.26	15.893.98	2.123	13.101.036	1041
1992	1.819.96	17.976.36	2.330	23.441.214	1242
1993	2.063.39	70.136.27	2.554	36.737.050	1016
1994	1.477.61	37.202.36	2.830	62.449.964	830
1995	2.938.32	328.447.82	3.161	113.013.790	1127
1996(*)	3.835.97	1.250.652.15	3.282	235.971.182	483
TOPLAM	20.526.47	1.761.860			9182

*Haziran Sonu itibarıyla

Kaynak: Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Yabancı Sermaye Raporu, Ankara, Aralık 1996, s.3.

Halen aynı fonksiyonu yerine getirmekte olan ve 1992 yılındaki bir kararla Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığına bağlanan Yabancı Sermaye Dairesi Başkanlığının temel yetkileri şöyle sıralanabilir:²²

1- Yatırım müracaatlarını incelemek, bu yatırımlarla ilgili izin ve teşvikleri vermek,

2- Yatırım projelerinin uygulamasını, yabancı sermayeli şirketin daha önce aldığı teşvikler karşılığı verdiği taahütler açısından değerlendirmek,

3- Türkiye'deki mevcut şirketlere ortak olmak isteyen yabancıların taleplerini incelemek,

4- Yatırım izni veya teşviki almış yatırımların gerçekleşme safhasında, gerekli zaman ve değer revizyonunu yapmak,

5- Yabancı ülkelerle yatırımların karşılıklı korunması ve teşviki anlaşmalarının imzalanmasıyla ilgili çalışmaları yürütmek.

Şu da bir gerçektir ki, sağlam bir hukuki güvence ve hukuki istikrarında en az ekonomik istikrar ve siyasi istikrar kadar Yabancı Sermaye gelişin hızlandırabileceğidir.

3.6.2. Turizm Teşvik Tedbirlerindeki Değişiklikler

Bilindiği gibi, Teşvik Kanunları, ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınması için yıllık programlar ve beş yıllık kalkınma planlarıyla belirlenen hedeflere ulaşmasında özellikle özel sektörün katkısının sağlanması, müteşebbislerin yatırım, ihracat ve benzeri iktisadi faaliyetlere yönelik arzu ve isteklerinin güçlendirilmesi, bu faaliyetlerin, belirlenen hedeflere ve ülke ihtiyaçlarına uygun olarak gerçekleştirilmesi için gerekli yönlendirmelerin yapılması amacıyla devletin kullandığı önemli ve etkili araçlardır.²³

²² Alpar, s.211.

²³ Hasan Ömeroğlu, 21.Y.Y'la Doğru Türkiye Turizm Çalışma Grubu Konuşma Metinleri ve Tebliğler, İzmir, 1992, s.1.

Ülkemizde turizm alanında faaliyet gösteren bir şirketin yararlanabileceği teşvik tedbirleri 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu'nun 13.üncü maddesi uyarınca saptanmaktadır. Teşvik tedbirlerine ilişkin uygulama her yıl yayınlanan bir Bakanlar Kurulu Kararına dayandırılmaktadır. Bakanlar Kurulu Kararıyla hangi bölgelerde yapılacak yatırımların ne gibi koşullar altında hangi teşvik tedbirlerinden yararlandıracağı belirlenmektedir. Bakanlar Kurulu Kararından sonra DPT bir tebliğ yayınlamakta ve Bakanlar Kurulu Kararıyla belirlenen teşvik politikası ilke ve araçları hakkında açıklamalar yapılmaktadır. Söz konusu tebliğlerin düzenlenmesi ve uygulanacak teşvik tedbirlerin geliştirilmesi görevi 1991 yılından beri Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığınca yürütülmektedir. Yatırımların teşvik tedbirlerinden yararlanabilmesi için Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığından Teşvik Belgesi alınması zorunludur.

Turizm yatırımlarında teşviklerden faydalanmak için asgari yatak kapasitesinin 70 olması gerekmektedir. teşviklerden eksiksiz yararlanabilmek için yatırım malları gümrüklerden çekilmeden önce ve yatırımın başladığı yılın son gününden önce, Teşvik Belgesi alınması için müracaat edilmesi zorunludur.²⁴

Turizm yatırımları için kabul edilmiş genel özkaynak oranı %50'dir. Son yıllara kadar, turizm yatırımları hiçbir sınıra bağlı olmaksızın özel önem taşıyan yatırım konusu kabul edilmiş bulunmaktadır. Bundan dolayı özkaynak oranına bağlı kalınmaksızın turizm yatırımlarının teşviklerden yararlandırabilmesi imkanı sağlanmıştır. Fakat, son yıllarda turizm yatırımları içinde özkaynak oranı sınırı vardır. Kredinin tamamının dış kredi olarak kullanılması halinde özkaynak oranına bağlı kalınmamakta, yatırımın %85'ine kadar dış kredi kullanılması mümkün bulunmaktadır.

Yatırıma başlanması için yatırımın büyüklüğü ile orantılı olarak su ve elektrik temini, düzenleme ve inşaat yapma, akretrik asma gibi harcamaların makul ölçülerde yapılması zorunludur. Proje yapılması, arsa alımı, şirket kurulması yatırıma başlama sayılmamaktadır.

²⁴ Nüzhet Kahraman, Turizm Yatırım Projeleri Analizi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, s.32.

3.6.2.1. Yatırım Dönemi Teşvikleri:²⁵

a- Gümrük, vergi, resim ve harçlardan Muafiyet: Yatırımda kullanılacak malzeme ve teçhizatın Gümrük Vergisi ile gümrükte alınan sair vergi ve resimlerden (Belediye Hissesi, Damga Resmi gibi) muaf olarak ithal edilmesine olanak veren bir teşvik tedbiridir. Gümrük muafiyetinden yararlanmak için prensip olarak yatırım mallarının fiilen ithalinden önce Yabancı Sermaye Müdürlüğüne müracaata bulunulması zorunludur. Ayrıca, Yabancı Sermaye Müdürlüğüne işletme ana hammaddeleri ile ara malları için proje bazında Gümrük muafiyeti uygulanmasına da olanak tanıyabilir.

Gümrük muafiyetinden faydalanarak ithal edilmiş makine ve teçhizatın 5 yıl süreyle başkasına devri, satış ve temlik yasaklanmıştır. Aksi takdirde, muafiyet sağlanan Gümrük Vergi ve Resimleri faiziyle beraber tahsil olunur.

b- Teşvik Primi Ödenmesi: Yatırımcıların global listeden yerli olarak temin ettikleri doğrudan doğruya üretime dönük makine ve teçhizat tutarının %25 oranında bir meblağın kendilerine nakit olarak ödenmesine yol açan bir teşvik tedbiridir.

Yatırımcılar, teşvik priminden faydalanmak için yatırım konusu makine ve teçhizatı, global listede yer aldığı halde yerli olarak temin ettiklerini gösterir faturalarla Yabancı Sermaye Müdürlüğüne müracaat ederler. Faturalarda nakliye, montaj, işçilik, ambalaj, özel istek ve vade farkları ile KDV'nin ayrı ayrı gösterilmesi gereklidir. Sayılan kalemlere ilişkin ödemeler Teşvik Priminden yararlanamaz. Faturalarda ayrıca malın imalatçı tarafından yerli olarak mal edildiği belirtilmelidir. Teşvik Primi uygulanması Teşvik belgesi'nin süresiyle kısıtlıdır. Bununla beraber Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının onayıyla 4 aylık bir ek süre verilmesi mümkündür.

²⁵ Kahraman, s.33-36.

c- Yatırım İndirimi: Yapılan yatırım harcamalarının Teşvik Belgesinde öngörülen bir oranının, kurumun vergiye tabi kazancından düşülmesine olanak veren bir teşvik tedbiridir. İndirim oranı yatırımın yapıldığı yere ve sektöre bağlı olarak %20 ile %100 arasında değişebilmektedir. Turizm yatırımlarında bu oran 1995 yılına kadar %100 olarak uygulanmıştır. Ancak 1995 yılında, yatırım indirimi oranı kalkınmada öncelikli illerde yapılacak yatırımlar için %70, Normal yöredeki iller için %20 olarak düzenlenmiştir.

Yatırım indiriminden yararlanmak için Teşvik Belgesinden başka yatırımın yapıldığı yılın son gününe kadar, Maliye Bakanlığına başvurularak yatırım indirimi belgesi alınması gerekmektedir. Yatırım indiriminden faydalanan meblağların şirket karlılığının elverişli olduğu yıllarda uygulanması gerekir.

d- Finansman Fonu: Kurumların yatırım harcamalarını karşılamak amacıyla ayırdıkları meblağlar üzerinden Kurumlar Vergisi ertelemelerinden yararlanmalarını sağlayan bir teşvik tedbiridir.

Tedbir, Kurumlar Vergisi Kanunu'nda öngörülmüştür. Kanun hükmüne göre, yatırımcılar, yapacakları yatırım harcamalarını karşılamak üzere, yatırım harcamaları tutarını ve beyan ettikleri vergiye tabi kazancın %20'sini geçmemek üzere tespit edecekleri bir meblağı ayırarak, T.C. Merkez Bankası nezdinde özel bir hesaba yatırdıkları takdirde, ayrılan meblağı vergiye tabi kazançtan düşebilmektedir. Finansman fonu olarak ayrılan meblağın ertesi yıl vergiye tabi kazançta eklenmesi gerekmektedir.

Finansman fonundan kullanılacak meblağlar, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan alınacak çekiliş belgelerine istinaden T.C. Merkez Bankası'ndan çekilecektir. Bu amaçla Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na yapılacak başvurularda dilekçe, fonun T.C. Merkez Bankası'na yatırıldığına ilişkin T.C. Merkez Bankası yazısı ve yapılan fiili harcamaların aylar itibariyle teşviki zorunludur.

e- Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu Primi: Gerçekleştirilen yatırım harcamalarının özkaynaktan karşılanan kısmı için nakden prim ödemesine yol açan bir teşvik tedbiridir. 1985 yılında uygulamaya giren ve kaynağına bakılmaksızın tüm yatırım harcamaları üzerinden ödenen KKDF primi 5-4.1988 tarihinden itibaren yalnızca özkaynaktan yat inşaat yatırımlarında toplam yatırım üzerinden ödenmektedir. 1991 yılından itibaren Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu Primi uygulamadan kaldırılmıştır. Ancak, daha önceki yıllarda teşvik belgesine bağlanan turizm yatırımlarına KKDFP ödemesine günümüze kadar devam edilmiştir.

f- Orta ve Uzun Vadeli Yatırım Kredilerinde Vergi, Resim ve Harç İstisnası: Tam kapasiteyle üretime geçtikten sonra 5 yıl süreyle belli oranlarda ihracatı taahüt eden yatırımcılara açılacak orta ve uzun vadeli yatırım ve işletme kredileriyle döviz kredilerine veya dış kredilere vergi, resim, harç istisnası tanınabilmektedir. Taahhüdü gereken ihracat miktarı, örneğin gelişmiş bölgelerdeki yatırımlarda yıllık üretimin asgari %20'sidir.

Ancak, sözkonusu oranın tutar olarak 600.000 ABD Dolarını geçmesi halinde taahüt edilecek tutar Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na saptanmaktadır. Tutarlar bölgelerin gelişmişlik durumuna göre azalabilmektedir.

Vergi, resim, harç istisnası, kredinin alınması ve vadesinde tasfiye edilmesine taalluk eden her türlü banka, noter, tapu, v.s. işlemler nedeniyle ödenmesi gereken vergi, resim ve harçları kapsamaktadır.

Yatırımcılar, vergi, resim ve harç istisnası uygulanarak, aldıkları krediye ait Teşvik Belgesinin krediyi veren bankaca tasdikli bir suretini krediyi aldıkları tarihten itibaren bir ay içerisinde Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na göndermek zorundadır. teşvik Belgesi, Hazine ve Dış Ticaret müsteşarlığı'nın, istisna ve kullanılan kredileri takip ve kontrol etmesine olanak vermek amacıyla gönderilmektedir.

Vergi, resim, harç istisnasından yararlanarak kredi kullanan yatırımcılar, krediyi belge kapsamı içinde yatırımlarında kullanmadıkları veya istisna ile ilgili kurallara aykırı hareket ettikleri taktirde istisna sebebiyle ödemedikleri her türlü vergi, resim ve harcı, geç ödemeye ilişkin vergi usul Kanunu hükümlerini gözönünde tutarak ödemek zorundadırlar.

g- Bina İnşaat Harcı İstisnası: Belediye Gelirleri Kanunu hükümleri çerçevesinde, inşa edilen binalardan alınması gereken bina inşaat harcı teşviki karara bağlanmış otel ve benzeri turistik tesislerden alınmamaktadır.

ğ- Katma Değer Vergisi Ertelemesi: İthal edilen yatırım mallarının ithalinde ödenmesi gereken Katma Değer Vergisinin bu vergilerin fiilen indirilmesinin mümkün olduğu tarihe kadar ertelenmesine olanak veren bir teşvik tedbiridir.

h- Döviz Tahsisi: Teşvik Belgesine bağlanan yatırımlara belge üzerinde belirtilen veya global liste ile uygun görülen miktara kadar makine, teçhizat, hammadde ve ara malları ithali için döviz tahsisi yapılır. Bu tahsis bankalarca yapılmaktadır. Tahsis edilen döviz tutarı, banka tarafından teşvik belgesine kaydolunmaktadır.

Yatırımcılar, Teşvik Belgesi kapsamında bankalarca tahsis edilen döviz miktarının Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın bilgisine sunulması amacıyla Teşvik Belgesinin fotokopisini bankaya tasdik ettirerek bir ay için göndermek zorundadır.

ı- Kamu Arazisi Tahsisi: Turizm yatırımlarının ülke ekonomisine uygun biçimde ve yerlerde yapılmasını sağlamak ve yatırımcılara yardımcı olmak amacı ile, hazine ve orman arazilerinin uzun sürelerle turistik tesis yatırımlarına tahsisi mümkün olabilmektedir. turizm konaklama tesisleri yatırımları için en çok 49 yıl, kamping yatırımları için en çok 20 yıl süreyle kamu arazisi tahsisi yapılabilmektedir.

i- Yabancı Uyruklu Personel Çalıştırılması: Mevcut veya yatırımın tamamlanması sonucu hizmete girecek turizm işletmelerinde yabancı personel çalıştırma olanağı bulunmaktadır. Bir turizm işletmesinde çalıştırılacak yabancı personel sayısı toplam personel sayısının %10'unu aşamaz. Ancak, yabancı personel çalıştırma oranı Turizm Bakanlığı'na toplam personelin %20'sine kadar artırılabilir.

j- Bloke Para Kullanılması: Bloke paralar, genellikle yabancı uyruklu özel ve tüzel kişilerin kanunların ve kararnamelerin kendileri için izin verdiği çalışma alanları dışındaki çalışmalarından doğan gelirlerden oluşur. Bu gibi gelirler, sahipleri adına ve yalnızca ilgili hükümlerin izin verdiği şartlarla harcanmak üzere, bir bankada saklanır. Yasalarımız bu paraların ülkemizde sadece turizm alanında kullanılmasına olanak tanımıştır. Bloke paralar yapılan turizm yatırımları, yurt dışından getirilen aynı ve nakdi yabancı sermaye ile gerçekleştirilen turizm yatırımlarına tanınan hak, kolaylık ve muafiyetlerden yararlandırılarak teşvik kapsamına alınmıştır.

3.6.2.2. İşletme Dönemi Teşvikleri

Yatırım tamamlanıp, deneme işletmesi Belgesi alınması gerekmektedir. Turizm işletme Belgesi, yatırımcının yatırımı tamamlayıp, deneme işletmesi döneminden de geçtikten sonra Turizm Bakanlığı'na başvurarak aldığı bir belgedir.²⁶

Turizm işletmesi belgesi sahipleri olan turizm işletmecileri faaliyet döneminde aşağıdaki teşviklerden yararlanabilirler:²⁷

a- Kurumlar Vergisi İstisnası: Turizm işletmesi belgesi sahibi olan kurumlara elde ettikleri döviz hasılatının %20'sinin Kurumlar Vergisi'nden müstesna tutulmasına olanak verir. Kurumlar Vergisi Kanunu'nda yer alan hükme göre, söz konusu kurumlarda elde edilen döviz hasılatının %20'si yetkili bankalarda bozdurulduğunun belgelenmesi kaydıyla kurumlar vergisinden müstesna tutulacaktır.

²⁶ Kahraman, s.44.

²⁷ Kahraman, s.45-46.

Turizm döviz gelirleri hasılatı istisnası, bir hasılat istisnası olarak meydana geldiği yılda kullanılmak zorundadır. Ertesi yıllara devri mümkün değildir.

b- Emlak Vergisi İstisnası: Turizm işletmesi Belgesi sahibi Kurumlar Vergisi mükellefleri, turizm amacıyla tahsis ettikleri binalar için bu binaların inşaatının sona erdiği tarihi takip eden yıldan itibaren 5 yıl süreyle Emlak Vergisinden muaf tutulmaktadır.

c- Elektrik, Havagazı ve Su Ücretlerinde İndirim: Turizm bölgeleri ve turizm merkezlerindeki belgeli yatırım ve işletmelerce, elektrik, havagazı ve su ücretleri o bölgedeki sanayi ve meskenlere uygulanan tarifelerden en düşüğü üzerinden ödenmektedir.

d- Dahili Tevkifat İstisnası: Kurumlar, kazançları üzerinden ödeyecekleri Kurumlar Vergisine mahsuben kazancın elde edildiği yıl içerisinde aylık olarak verilen KDV Beyannamelerinde hesaplanan ödenecek KDV'nin %50'si oranında dahili tevkifat ödemek zorundadırlar. Dahili tevkifat döviz olarak elde edilen turizm gelirlerine uygulanmamaktadır.

3.6.3. Uygulanmakta Olan Yurtiçi Kaynaklı Turizm Kredileri ve Politikaları

Turizm sektöründe uygulanacak kredi politikalarının ana ilkeleri ve kredi koşulları, 1973 yılından beri Turizm Bakanlığı tarafından Kalkınma Planı ve Yıllık Programlara uygun olarak her yıl yayımlanan bir genelge ile yeniden düzenlenmekte idi. Ancak 1984 yılından itibaren turizm sektöründe uygulanacak kredi koşullarının saptanması görevi T.C. Turizm Bankası A.Ş.'ne verilmiştir. 1989 yılından itibaren bu görev Türkiye Kalkınma Bankası tarafından yürütülmektedir.

Türkiye Kalkınma Bankası, Kalkınma Planı ve Yıllık Programlarını öngördüğü biçimde, kredi ilke ve koşullarını, türlerini ve teşvik kapsamına girecek bölgeleri ve yerleri belirleyen ve her yıl yayımlanan genelgeye uygun olarak, kredi tahsis, ödeme ve kontrol işlemlerini yürütmektedir.

Kredi ilkeleri, kredi kapsamı, kredi tür ve koşulları aşağıda özet olarak açıklanmıştır:²⁸

a- Kalkınma planı ve Yıllık Programlar ile turizmi teşvik mevzuatı çerçevesinde ve Turizm Bakanlığı'nca belirlenen Turizm politikası doğrultusunda turizm sektöründeki yatırım, işletmecilik ve pazarlama faaliyetlerinin yönlendirilmesine ve gerçekleştirilmesine yardımcı olmak.

b- Turizm Sektöründe faaliyet gösteren girişimcileri yönlendirmek, onların finansman ihtiyaçlarını zamanında, yeterli miktarda ve teşvik mevzuatına uyum içinde ve uygun şartlarla karşılamak suretiyle yatırımlarının en kısa sürede ve asgari maliyetle tamamlanmasını sağlamak,

c- Banka kaynaklarının verimli ve etkin bir şekilde kullanılmasını temin etmek.

3.6.4. Öneriler

Yabancı sermayeye sağlanan bütün avantajlara ve Türk sermayesine verilen bütün hak ve imkanların yabancı sermayeye de sağlanmış olmasına rağmen, Türkiye bu kıt kaynaktan istenilen ölçüde yararlanamamıştır. Türkiye'nin yatırım potansiyelini ve ekonomik imkanlarını dışarıda aktif bir şekilde açıklamadan, bu konuda gerekli propaganda yapılmadan, yatırım yapacak müteşebbislere fiilen yardım edilmeden, idari formaliteleri asgari seviyeye indirip süratlendirmeden ve bütün bunları koordine edecek ve faaliyetlerini yurt dışında da etkin bir şekilde sürdürecektir kamu ve özel kuruluşlar kurulmadan Türkiye'ye yabancı sermayenin büyük ölçüde ve kısa sürede gelmesi beklenmemelidir.

Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke, turizm sektörü için dış kaynaklardan yararlanmak zorundadır. Bu nedenle bir yandan gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere turistik varlıkların değerlendirilmesi için teknik ve finansal destek sağlamalarını, diğer yandan gelişmekte olan ülkelerin de bu konuda gereken düzenlemeleri yapmaları öngörülmektedir.

²⁸ Turizm Kredileri İlke ve Şartları, T.Kalkınma Bankası, Ankara, 1994.

Türkiye’de kendi ulusal çıkarlarını ve kalkınma hedeflerini gerçekçi bir yaklaşımla bağdaştıracak teşvik ve kolaylıklardan oluşan tutarlı ve kararlı bir yaklaşımla bağdaştıracak kararlı bir yabancı sermaye politikası oluşturmak durumundadır. Bu konuda yeni teşvik ve düzenlemelerin getirilmesi, ekonomik ve siyasal istikrarın sağlanıp sürdürülmesi ve özellikle yerli sermaye ile yabancı sermayenin ortak girişlerinin (Joint Venturi) daha çok teşvik edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Türkiye’de ulusal menfaatler ile kalkınma hedeflerini gerçekçi bir yaklaşımla telif edecek teşvik ve kolaylıklardan oluşan tutarlı ve yeknesak bir yabancı sermaye politikasının oluşturulması gerekmektedir. Bu konuda ki öneri ve değerlendirmelerimiz aşağıdaki kısımlarda özetlenmiştir.

3.6.5. Düzenleyici ve Teşvik Edici Önlemler

1)Türkiye gelişmekte olan bir ülkedir. İleri teknolojinini zorunlu kıldığı alt yapı henüz yeterli düzeyde değildir ve ayrıca ileri teknolojiyi kullanacak yeterli sayıda ve kalitede personel de yoktur. bu sebeple yabancı sermaye girişlerinde, özellikle turizm sektörü açısından, dış rekabet olanakları sağlayacak boyutta optimal işletme büyüklüğü ve ileri teknoloji transferi öngörülmalıdır.

2)Turizm büyük boyutlu sermaye yatırımlarını gerektirir. Bu sebeple turizm sektöründe yabancı sermayeye işletmecilik ve yönetim alanında olduğu kadar fiziksel yatırımların gerçekleştirilmesi aşamasında da aynı ölçüde ihtiyaç vardır. Bu bakımdan yabancı sermayenin turizm sektörüne gelişinde alt-yapı ve üst-yapı aşamalarında kullanılmak üzere belirli miktarda sermaye transfer etmesi de talep edilebilir.

3)Yatırımcı yabancı şirketlerin üretim ve pazarlama konularında sağlayacakları teknoloji transferi bilgi, yöntem ve deneyimin ekonominin gerçek ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik özellikler taşımasına önem gösterilmelidir.²⁹

²⁹ Olalı, s.297-301

4)İdari yönden; bürokratik engellerin önlenmesi, gereksiz zorlukların ortadan kaldırılması, yabancı sermayeli işletmelerin yatırım yapacakları alan ve bölge kasıtlamalarının kaldırılması ve Yabancı Sermayeli İşletmelerle “Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü” arasında sürekli bir koordinasyon kurulması gerekir.

5)Hukuki yönden, yabancı sermayeye daha çok güvence verilmesi, yabancı sermaye işletmelerinin tekel ve özel ayrıcalık sahibi olmamaları kaydıyla, her türlü mal ve hizmet üretiminde bulunabilmelerinin sağlanması yoluna gidilmelidir.³⁰

6)İktisadi yönden; alt yapı tesislerinin yeterli düzeye çıkarılması, çevre koruma mevzuatının düzenlenmesi, serbest ticaret bölge uygulamalarının yaygınlaştırılması, yap - işlet - devret modeli uygulamalarına hız verilmesi, yabancı sermaye yatırımlarını büyük ölçüde hızlandıracaktır.

3.6.6. Ekonomik İstikrar

Yasal yönden alınacak teşvik tedbirleri her ne kadar çekici olursa olsun ve yapılan hukuki ve idari düzenlemeler ne ölçüde kusursuz olursa olsun bir ekonomide istikrara yoksa oraya yabancı sermaye yatırımlarının gelmesini ve ümit edilen artışları göstermesini bekleyemeyiz. Ekonomik İstikrar deyince geniş anlamda ekonomide makro dengelerin sağlanması dar anlamda da fiyat istikrarının sağlanmış olması anlaşılmalıdır. Ekonomik istikrarın sağlanmasında, mal ve hizmetler piyasasında olduğu kadar, turizm piyasalarında da dengenin sağlanması, faiz oranları ve döviz kurlarının da gerçekçi bir seviyede oluşturulması gerekir. Bu şekilde, yabancı sermayeye hukuki açıdan sağlanan güven ekonomik istikrarla bütünleşmiş olacaktır.

Ülkemiz doğal kaynaklar ve işgücü bakımından zengin olduğu kadar maliyetler açısından da nispi bir çekiciliğe sahiptir. Ülkemizde iktisadi istikrarın sağlanması halinde yabancı sermaye girişi de hızlanacaktır.³¹ Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bir gümrük birliği oluşturması ve bu birliğe

³⁰ Öcal Usta, Turizm Olayına ve Türk Turizm Politikalarına Yapısal Yaklaşım, İstanbul, 1988, s.60

tam üye olarak katılma gayretleri Türk ekonomisinin istikrarlı gelişmesi açısından

Ancak enflasyonla mücadele uzun süreli olduğundan, ülkemizde yaşanan enflasyonun genel olarak sermaye ve özel olarak ta yabancı sermaye üzerinde yaratmaksa olduğu tahribatın önlenmesi ve bu kuruluşların öz kaynak kaybına uğrama hızları için, sermayeyi kurumunun mekanizmaların devreye sokulması, enflasyon muhasebecinin getirilmesi ve yeniden değerlendirme uygulaması konularında yeni düzenlemelere gidilmesi gerekmektedir.

3.6.7. Siyasi İstikrar

Siyasi istikrar sadece ülke içinde hükümetlerin oluşumunda sürekliliğinde ve takip edilen ekonomik politikaların araç ve amaçlarında istikrara anlamına gelmiyor; aynı zamanda, bir ülkenin diğer ülkelerle olan siyasi ve ekonomik ilişkilerinde de dengeli girimli ve karşılıklı işbirliğini içeren bir ilişkinin kurulup sürdürülmesini de içermelidir.

Yabancı sermayeli şirketlerin en fazla dikkat ettiği konu yatırım yapacağı ülkelerin siyasi istikrara sahip olup olmadığıdır. Yabancı sermayeler açısından gerçekleştirilecek yatırımlar genelde uzun vadeli projelerdir. Bu nedenle ileride ortaya çıkabilecek politik istikrarsızlıklar veya projenin uzun dönem yaşamasını riske sokabilecek gelişmeler yabancı firmaların yatırımlarını olumsuz yönde etkileyecek unsurlardır.

Ülkemizde hükümetlerin sık sık değişmesi, zaman zaman ortaya çıkan askeri müdahaleler, henüz kökü kurutulmamış terör olayları ve yabancı ve dostça davranmayan ülkelerin yabancı yatırımlar açısından zararlı olmaktadır.

Siyasal istikrarsızlıklar hükümetlerin alacakları önlemlerle kısa dönemde giderilecek gelişmeler değildir. ancak Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üye olarak girmesi gerçekleştiği takdirde hem kendi kurumsal yapısında ortaya çıkacak önemli değişme ve gelişmeler ve hem de kendisine dostça davranmayan ülkelerle olan ilişkileri açısından daha istikrarlı bir siyasal konuma sahip olmaktadır.

³¹ Çalışma Grubu Raporu, 3. İzmir İktisat Kongresi, 4-7 Haziran 1992, Ankara, s.137

3.6.8. Ortak Girişim (Joint Venture)

Ülkemizin turizm olanaklarından gereğince yararlanılması, günümüz gereklerine uygun üstyapı tesisleriyle sağlanmaktadır. Özellikle turizm hareketleri içinde gittikçe büyüyen bir pay almakta olan uluslararası turizmin niteliklerine uygun tesislere gerek duyulmaktadır. Büyük kapasitelerde planlanması gereken bu tesislerin gerçekleştirilebilmesi için uluslararası turizm alanında tecrübe ve ün kazanmış yabancı sermayeli turizm şirketleriyle ortak girişimlerde bulunulmalıdır.

Son yıllarda girişimciliğin ve yatırımcılığın çok uluslaşmasından sonra gündeme gelen en yaygın Joint Venture (ortak Girişim) yöntemidir. Joint-Venture kavramı genellikle, firmalar arasındaki değişik işbirliği anlaşmalarını belirtmek için kullanılmaktadır.³² Joint-Venture özellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından, sermaye birikimine de katkıları nedeniyle fazlaca tercih edilir hale gelmiştir. Ancak bu yöntem gelişmiş ülkeler açısından tercih edilmesinin başlıca sebebi söz konusu ülkenin yeni pazarlara girebilme imkanının artırmasıdır. Gelişmekte olan ülkeler, için ortak girişim yönteminin tercih edilmesi, bu yöntemin sermaye teminine ek olarak yeni teknoloji, Kalifiye eleman ve eğitim sağlamasından kaynaklanmaktadır.

Son yıllarda ülkemizdeki yatırımlarda da Türk girişimcilerin çok sık olarak Joint Venture yöntemini seçtikleri izlenmektedir. Böyle bir ortak yatırımda iş riski ve zararların paylaşımı söz konusu olduğu gibi bu işbirliği de uzun sürelidir. Ülkemiz zengin yer altı ve yer üstü kaynakları ve bol insan gücüne rağmen kalkınma çabasında gerekli yabancı sermaye imkanlarını yeterince kullanamamaktadır. Eğitimde, sanayileşmede, turizm endüstrisinde ve istihdam konusunda sorunlarımızı süratle çözebilmek ve refah düzeyimizi daha hızlı bir şekilde arttırabilmek için mevcut sermaye birikimimiz yeterli olmadığından yeni yatırımlara karar verdiğimizde yabancı girişimcilerle ortaklaşa yapmamız en uygun bir yaklaşım olur. Böylece yatırım riskini ve zararlarını paylaşmış olur.

³² Cahit Yılmaz, Joint Venture (ortak Girişim), Kalkınma Dergisi, Türkiye Kalkınma Bankası Yayını, sayı:43, Ankara, 1993.

Joint-Venture'ların sağladığı düşünülen avantajları şöyle sıralayabiliriz:³³

a- Finansal Avantaj: Joint-Venture'lar sermaye harcamalarında tasarruf sağlarlar ve yabancı piyasa genişlemesine imkan verirler.

b- Sinerji: Joint-Venture'lar, kaynakların birlikte kullanılması, ortakların uzmanlık alanlarındaki çabalarının birleştirilmesi ve ölçek ekonomileri yoluyla önemli maliyet tasarruflarına ve etkinlik artışlarına yol açar. İmalat imkanlarının, teknoloji ve diğer fiziki varlıkların ve tescilli markaların birlikte kullanılması yoluyla pazarlama sinerjileri sağlanması; destek hizmetleri, dağıtım kanalları, satış güçleri ve diğer pazarlama olanakları, elemanların, hammaddelerin ve diğer girdilerin ortak kullanımı yoluyla çıkan tedarik sinerjileri ve laboratuvarların, bilimsel personelin ve Ar-Ge sonuçlarının ortak kullanılması yoluyla ortaya çıkan buluş-geliştirme sinerjileri dahil değişik biçimlerde potansiyel sinerjiler ortaya çıkmaktadır.

c- Yönetim Avantajları: Yabancı ortak açısından, yerli biri ile yapılan J.Venture'lar yerel piyasalara alışma, iş tecrübesi ve hükümet düzenlemeleri, mevcut dağıtım kanallarını kullanma ve girdi sağlayanlarla, müşterilerle ve kamu görevlileri ile kişisel ilişkiler kurma açısından önemli tasarruflar sağlayabilir.

d- Risk Azaltımı: Yukarıda sayılan faydalar J.Venture'ların tam mülkiyete göre daha az riskli olduklarını göstermektedir. Ayrıca, politik riskler, yerel ortaklar aracılığıyla azaltılabilir.

e- Kontrol: J.Venture'lar diğer lisans anlaşmaları ve sermaye dışı ortaklıklara göre daha büyük derecede ortak olunan şirketi kontrol etme imkanı verir. Bir firmanın global stratejisi içinde J.Venture'ın daha büyük oranda entegrasyonuna izin verir.

³³ Yılmaz, s.14-15.

f- Uzun Vadeli Piyasa Etkisi: J.Venture'lar alternatiflerine göre, yabancı piyasalarda daha büyük uzun vadeli etki yaparlar. Bunun sebepleri arasında, yerel imajın geliştirilmesi, piyasaya yakınlık, piyasa bilgisi ve yerel ortağın sağladığı diğer avantajlar ve devlet ihalelerine girme potansiyeli bulunmaktadır.

SONUÇ

Dünya ekonomileri birbirine yaklaşma süreci içine girmiş ve serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaşmasıyla bu süreç (globalleşme) büyük bir ivme kazanmıştır. Coğrafi sınırlar devam etse bile ekonomik sınırlar yavaş yavaş ortadan kalkmakta ve özellikle sermayenin ekonomiler arası hareketi gittikçe artan bir hız kazanmaktadır. Sovyet blokunun çöküşünü ve dağılışı ile son nefesini vermekte olan sosyalist sistemin yerini serbest piyasa ekonomisine dayalı kapitalist sisteme bırakması, gelişmiş ülkeler açısından olduğu kadar gelişmekte olan ülkeler açısından da gelecek için istikrarlı ve güvence dolu bir ortam yaratmıştır. Bu sebeple daha güvenceli daha aza riskli ve daha yüksek kar ortamı arayan yabancı sermaye bu gün gelişmiş ülkeler kadar gelişmekte olan ülkeler de büyük ölçüde çekici görmektedir.

Türkiye hem Batıya yakın olması ve Avrupa Birliği ile bir gümrük birliği oluşturması ve hem de Avrasya olarak ifade edilen bölgede coğrafi açıdan olduğu kadar ekonomik açıdan da özel bir konuma sahip olması nedeniyle yabancı sermaye için daha elverişli bir ülke haline gelmiştir. Son zamanlara kadar sanayi ve kısmen de ticaret sektörünü çekici bulan yabancı sermaye yatırımları turizm sektörünü de büyük ölçüde çekici bulmaktadır.

Türkiye’de turizm sektörü ekonomik faaliyetlerin bütün içinde gittikçe önem ve ağırlığını artıran bir faaliyet alanı haline gelmiştir. Büyük ölçüde emek istihdamına dayalı bu sektörün ihtiyacı olan sabit sermayenin teknik personelin ve modern işletmecilik yöntemleri uygulanmasının yabancı sermaye ile güçlendirilmesi büyük bir önem taşımaktadır.

Türkiye genel olarak yabancı sermaye girişlerini özel olarak ta turizm sektöründe yabancı sermaye yatırımlarını arzu edilen seviyeye ulaştıramamıştır. Bunun en önemli nedenleri arasında ekonomik ve siyasi istikrarın yeterli düzeyde sağlanamaması ve alınan teşvik önlemlerinin idari ve hukuki alanda yapılan düzenlemelerin yetersiz olması gelmektedir. Alınacak ilave teşvik önlemleri ve düzenlemelerle ve özellikle yabancı – yerli ortak girişlerinin yaygınlaştırılmasıyla, genel olarak yabancı sermayeyi özel olarak ta turizm sektörüne yönelik yabancı sermayeyi daha çok çekmek mümkün olacaktır.

Türkiye'nin özellikle 1980'lerin başından itibaren uygulamaya başladığı yeni politika önlemleriyle ekonominin liberalleşmesi, dışa dönük bir sanayileşme, tüm üyeliğe önemli bir geçişi oluşturacak olan gümrük birliği anlaşması ve enflasyonla ciddi bir mücadele içine girilmiş olması Türkiye'nin ekonomik yapısını ve ekonomik politikalarını daha istikrarlı bir Konuma getirecektir.

Ülkemizde özelleştirme ve yüksek enflasyonla mücadelenin başarılı bir şekilde neticelenmesi, ayrılıkçı terörün büyük ölçüde sindirilmesi, Doğu ve Güney doğu Anadolu'da güvenlik ve istikrarın yeniden sağlanması ve burada devletin özel sektörle birlikte bir yatırım hamlesine girişmesi, GAP projesinin tamamlanması, Türk Cumhuriyetlerinden gelecek petrol ve doğal gaz nakil hatlarının gerçekleştirilmesi, gibi mevcut ve Potansiyel gelişmeler Türkiye'yi yabancı sermaye için önümüzdeki yıllarda çok daha çekici hale getirecektir.

Ancak Türkiye'nin bu potansiyeli en iyi bir şekilde değerlendirilebilmesi için uygulamada görülen eksiklikleri ve olumsuzlukları gidermesi, yap – işlet – devret ve yerli yabancı girişimciliği gibi uygulamaları teşvik edip yaygınlaştırması, ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamaya yönelik girişimlerini hızlandırması gerekir.

KAYNAKÇA

- Alkin, Erdoğan, Uluslar arası Ekonomik İlişkiler, İstanbul: Elektronik Ofset, 1978.
- Alper, Cem, Yabancı Sermaye Kaynakları, Türkiye Ekonomisi Kurumu, Ankara: 1992.
- Barutçugil, İsmet, S. Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri, İstanbul: 1986.
- Cenani, Rasim. Foreign Capital Investments in Turkey, Revised Edition, İstanbul:1978.
- Çamlık, İlyas, - Eskici, Erhan. Turizm Yatırımlarının Finanmanı, Ankara: 1992.
- Demircan, daim. Türkiye’de Yabancı Sermaye, İstanbul: Dilek Matbaası, 1971.
- Dinçer, M.Zeki. Turizm Ekonomisi ve Türkiye Ekonomisinde Turizm, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1993.
- Hiç, Süreyya. Türkiye Ekonomisi, İstanbul: Menteş Kitabevi, 1988.
- Kahraman, Nüzhet. Turizm Yatırım Projeleri Analizi, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997.
- Kara, Şinasi. Analitik Uluslar arası Ekonomi, İstanbul: Doyuran Matbaası, 1986.
- Karakoyunlu, Erdoğan. Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları (24 Ocak 1980 Sonrası ve Öncesi) ve Yabancı Sermaye Dairesinin 1980 faaliyetleri sonuçları, İstanbul: 1981.

Karluk, S. Rıdvan. Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, Ekonomik Yayınlar Dizisi No: 13, İstanbul:1989.

Kepenek, Yakup – Yenitürk Nurhan. Türkiye Ekonomisi, İstanbul:Remzi Kitabevi, 1994.

Olalı, Hasan. Turizm Politikası ve Planlaması, İşletme Fakültesi, Yayın No: 228, İşletme İktisadi Enstitüsü Yayın No: 122, İstanbul: 1990.

Olalı, Hasan – Timur, Alp. Turizm Ekonomisi, İzmir: Ofis Ticaret Matbaası Şti. 1988.

Seyidoğlu, Halil. Uluslar arası İktisadi Teori Politika ve Uygulama, İstanbul: 11.Baskı, 1996.

Sezgin, Orhan. M – Acar, Yıldırım. Turizm Pazarlama Ekonomisi, Ankara: 1983.

Şahin, Adem. İktisadi Kalkınmadaki Önem Bakımından Türkiye'de Turizm Sektöründeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi, Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara:1990.

Şahin, Hüseyin. Türkiye Ekonomisi, Bursa: U.Ü. Güçlendirme Vakfı, 1993.

TUGEV. Dünya ve Türk Turizmine Genel Bakış, Ankara: 1988.

Tuncer, Baran. Türkiye'de Yabancı Sermaye Sorunu, A.Ü.SBF. Yayın No: 241, Ankara: 1982.

Turizm Yatırımcılar Derneği. Turizm Yatırımlarının Ekonomiye Katkıları, İstanbul: 1992.

Turizm Bakanlığı – İLO. Turizm Endüstri İşgücü Araştırması, Ankara: 1993.

Usta, Öcal. Turizm Olayına ve Türk Turizm Politikalarına Yapısal Yaklaşımı, İstanbul: 1988.

Yased. Dünya ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, Yayın No: 33, İstanbul: 1988.

MAKALELER

Arnost, T. "Some Remarks on The Transfer of Techinque and Technology to Developing Countrise", World Development, Vol. 2. 1984.

Bedriye Tunçsiper, "Avrupa Topluluğuna Entegresyonumuzun Türk Turizmine Etkileri", Türkiye Kalkınma Bankası Turizm Yıllığı, Ankara: 1992.

Cahit Yılmaz, "Joint Venture" (Ortak Girişim), Kalkınma Dergisi, Yay. Sayı No: 43, 1993.

Engene V. Rostow. "The Multinational Corparation and The Future of the World Economy", Cyo. Colgahies, Ed. George W. Bal. New Jersey, Prentice Hall. Inc. 1975.

Erdinç Tutar, "Turizm Sektöründe Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi", Türkiye Kalkınma Bankası Turizm Yıllığı, Ankara: 1990.

Franlin R. Root. The Role of International Business in Diffusion of technological innovatron", Economic and Business Bulletin, Summer. 1978.

Fatih Dural, "Türkiye'de Uygulanan Yabancı Sermaye Mevzuatı ve Yatırım Teşvik Hükümlerinin Değerlendirilmesi", Yaklaşım Dergisi, Sayı:5. Ankara:1995.

Hasan Ömeroğlu, "21. Yüzyıla Doğru Türkiye Turizm Çalışma Grubu Konuşma Metinleri ve Tebliğler, İzmir:1992.

Mehmet Külahçı. "Turizm Sektöründe İşgücünün Mesleki Eğitimi", Turizm Eğitimi Konferansı, Ankara:1992.

Necat Berberoğlu – Erdinç Tutar. "Türkiye'de Uluslar arası Sermaye Hareketleri", Anadolu Üniversitesi Afyon İ.İ.B.F. 15. Kuruluş Yılı Armağanı, Eskişehir:1990.

Necdet Hacıoğlu. "Turizmin Gelişmesinde Çok Uluslu Turizm İşletmelerinin Rolü" Turizm Bankası A.Ş. Turizm Yıllığı, Ankara:1986.

Necdet Hacıoğlu. "2000'li Yıllarda Türk Turizmi", Turizm Dünyası Dergisi, 1992.

Yüksel Ekinci – Arzu Ekinci. "Turizm Amaçlı Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türk Ekonomisine Etkileri", Türkiye Kalkınma Bankası Turizm Yıllığı, Ankara: 1993.

TEZLER

Buluç, Gülçin. Türk Turizm Endüstrisinde Yabancı Sermaye, "Yayınlanmamış Doktora Tezi", D.E.Ü. Sos. Bil. Ens. İzmir:1991.

Gürbüz, A. Kemal. Türkiye'de Planlı Dönemde Uygulanan Turizm Politikası, "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi" U.Ü. Sos. Bil. Ens. Bursa: 1987.

DİĞER KAYNAKLAR

Çalışma Grubu Raporu, 3.İzmir İktisat Kongresi 4-7. Haziran, 1992.

Dış Ticaret Bülteni, Şubat 1995.

DPT. Temel Ekonomik Göstergeler, Aralık 1996.

DPT. Temel Ekonomik Göstergeler, Şubat 1997.

DPT. Beşinci BYKP.

DPT. Yedinci BYKP (1996-2000) 1996. Yılı Programı.

Dünya Gazetesi, Dünya Dosyası: 14. Turizm ve Oteller, Nisan 1996.

Ekonomist Dergisi, Ekonomist Yıllığı, Türkiye 1996.

Hazine Müsteşarlığı. Yabancı Sermaye Raporu (1993-1995)

İTO. Ekonomik Rapor, 1996.

TOBB. Ekonomik Rapor, 1996.

Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikler Bülteni, 1996.

Turizm Krediler İlke ve Şartları, Türkiye Kalkınma Bankası, 1995.

WTO. Global Tourism Trend. 1985-1995.

Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. Yabancı Sermaye Raporu, Aralık 1996.